

Het zekere van het onzekere.

Een kwantitatief onderzoek naar verklaringen voor de negatieve relatie van baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid.

Michelle van Gent 349258

Breda, oktober 2012

Instelling: Erasmus Universiteit Rotterdam

Faculteit der Sociale Wetenschappen

Master: Arbeid, Organisatie & Management

Eerste begeleider: Dr. F. Koster

Tweede begeleider: Drs. L.F.J. Jetten

Woorden: 10 109

SAMENVATTING

In deze scriptie staat de negatieve relatie van baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid centraal. Op basis van literatuur over baanonzekerheid (Sverke, Hellgren & Näswall, 2006) en geluk (Veenhoven, 2006; Layard, 2005) zijn er een aantal factoren nader onderzocht en is ervoor gekozen om geluk en levenstevredenheid allebei te onderzoeken. Verwacht werd dat de factoren financiële zekerheid, zelfontwikkeling en gezondheid de negatieve relatie van baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid konden verklaren. De data die gebruikt zijn voor dit onderzoek zijn afkomstig uit het European Social Survey (ESS). Het betreft data van diverse Europese landen. Daarnaast zijn de controlevariabelen op landniveau opgesteld op basis van gegevens van Eurostat. Dit onderzoek richt zich op 22 Europese landen. De onderzoeksmethode die is gehanteerd is multi-level analyse, omdat deze methode rekening houdt met hiërarchische data. De resultaten bevestigen allereerst de negatieve relatie van baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid. Bovendien blijken de vooraf verwachte factoren deze negatieve relatie te kunnen verklaren. Dit is echter niet het geval in alle landen. Uit dit onderzoek kan tot slot worden geconcludeerd dat geluk en levenstevredenheid in grote lijnen dezelfde resultaten opleveren en daarom als synoniem kunnen worden gebruikt.

VOORWOORD

“Als je het wilt, dan kan je het!” Dit motto heb ik altijd voor ogen gehouden en het heeft geholpen om deze scriptie naar tevredenheid aan u voor te kunnen leggen. Deze scriptie is geschreven in het kader van de Master Arbeid, Organisatie en Management. Het schrijven van de scriptie was een zeer intensieve, maar vooral een leerzame periode. Ik heb ontdekt dat, met de juiste instelling en motivatie en een interessant onderwerp, het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek behalve intensief ook leuk kan zijn. Ik heb de gehele periode als een grote uitdaging gezien en geleerd om zeer nauwkeurig en wetenschappelijk aan het werk te gaan en ik heb hierbij het einddoel altijd voor ogen gehouden. Dit had ik niet gekund zonder een aantal personen, die ik op deze manier wil bedanken. Allereerst wil ik mijn begeleider Ferry Koster bedanken voor het vertrouwen, de inhoudelijke feedback en de goede communicatie tijdens de gehele periode. Daarnaast wil ik mijn tweede beoordelaar Bert Jetten bedanken voor zijn kritische blik en scherpe feedback, waardoor ik sommige punten nog harder heb aangepakt. Tot slot wil ik mijn vriend Roel Anbeek en mijn familie bedanken voor de steun, het vertrouwen, het geduld en het motiveren van mij op soms moeilijke momenten. Ik wil mijn ouders extra bedanken voor de kans die zij mij hebben gegeven om deze studie te voltooien. Zij hebben mij altijd gesteund op een manier die ik zeer waardeer en nooit zal vergeten!

Op naar de volgende uitdaging!

Michelle van Gent

INHOUD

1 INLEIDING.....	5
2 PROBLEEMSTELLING	8
2.1 RELEVANTIE	8
3 THEORETISCH KADER.....	10
3.1 GELUK EN LEVENSTEVREDENHEID	10
3.2 BAANONZEKERHEID, GELUK EN LEVENSTEVREDENHEID.....	12
3.3 FINANCIËLE ZEKERHEID	13
3.4 ZELFONTWIKKELING.....	14
3.5 GEZONDHEID.....	15
3.6 CONCEPTUEEL MODEL	16
4 METHODE VAN ONDERZOEK EN ANALYSE.....	17
4.1 TYPE ONDERZOEK	17
4.2 DATAVERZAMELING	17
4.3 OPERATIONALISATIE.....	17
5 RESULTATEN	20
5.1 ACHTERGRONDKENMERKEN LANDEN EN RESPONDENTEN	20
5.2 DIRECTE CORRELATIES	22
5.3 MULTI-LEVEL ANALYSES.....	23
6 CONCLUSIE EN DISCUSSIE	30
7 REFERENTIES	34
8 BIJLAGE	37
BIJLAGE I SYNTAX	37
BIJLAGE II ESS	41
BIJLAGE III TABELLEN	44

1 INLEIDING

Onzekerheid over de huidige baan heeft te maken met de veranderingen die plaatsvinden op de arbeidsmarkt. Door veel veranderingen in de laatste decennia, zoals de toenemende vraag naar flexibiliteit binnen en tussen organisaties en de economische afhankelijkheid tussen landen onderling, hebben bedrijven zich moeten richten op winstmaximalisatie en kostenbesparing (Sverke, Hellgren & Näswall, 2006). Samen met de actuele crisis en economische veranderingen zorgde dit de laatste jaren voor meer ontslagen en een toename van het aantal tijdelijke arbeidscontracten (De Cuyper & De Witte, 2006; Stynen & De Witte, 2011). Deze tijdelijke contracten zorgen bij veel werknemers voor het ontstaan van een onzeker gevoel over de toekomst van de baan (Sverke & Hellgren, 2002). Uit onderzoek van Nierop (2001) blijkt dat tijdelijke contracten bovendien vaak gevoelens van stress en ontevredenheid opleveren en dat deze negatieve gevoelens de positieve effecten van tijdelijk werk, zoals meer vrije tijd, overstijgen. Ook andere onderzoeken stellen dat baanonzekerheid leidt tot verschillende negatieve gevolgen (Sverke & Isaksson, 1999; Ashford, Lee & Bobko, 1989).

Dat baanonzekerheid een negatieve invloed heeft op het geluk en levenstevredenheid van werknemers is niet onverwacht. Geluk is een breed begrip en uit divers onderzoek kan worden aangenomen dat baanonzekerheid negatief is voor het geluk. Dit blijkt onder andere uit onderzoek van Handaja en De Witte (2006), die middels een kwantitatief onderzoek concludeerden dat de beleving op het werk en buiten het werk minder positief wordt ervaren door baanonzekerheid. De beleving van het leven kan ook worden aangeduid met geluk. Wanneer dit minder positief wordt ervaren uit dit zich vaak in psychische klachten en psychosomatische klachten. Ook andere onderzoekers (Richter, 2011; De Witte, 2003; Sverke & Hellgren, 2002; De Witte, Hooge, Vandoorne & Glorieux, 2001) tonen aan dat baanonzekerheid negatief is met betrekking tot psychische gesteldheid, het welzijn of het toekomstperspectief van werknemers.

De reden dat baanonzekerheid een negatieve invloed heeft op het geluk of levenstevredenheid van werknemers heeft te maken met een aantal factoren die ten grondslag liggen aan het geluk. Layard (2005) beschrijft dit als 'The Big Seven'. Een van de factoren die hieronder valt is werk. Werk geeft een extra betekenis aan het leven. Bij baanonzekerheid valt de zekerheid van een baan weg en komt deze extra betekenis van het leven in gevaar, waardoor het geluk op een negatieve manier wordt beïnvloed.

Om de negatieve relatie tussen baanonzekerheid en geluk te verklaren is ervoor gekozen om een aantal factoren mee te nemen in het onderzoek. Dit zijn financiële zekerheid, zelfontwikkeling en gezondheid. Financiële zekerheid kan in gevaar komen door baanonzekerheid (Gianetti, Madia & Moretti, 2012) en kan van invloed zijn op het geluk van werknemers. Uit onderzoek van Michalos (1979) blijkt dat financiële zekerheid niet een sterke determinant is voor geluk. Easterlin (2001) stelt dat geluk constant blijft en niet wordt beïnvloed door externe invloeden. Recenter onderzoek (Flynn,

1998; Stutzer, 2003, zoals beschreven in Layard, 2005) geeft echter aan dat de ervaring van relatieve inkomsten wel van invloed is op het ervaren geluk. Het onderzoek van Easterlin (2001) heeft een aantal beperkingen. Het gaat alleen uit van het waargenomen gedrag en niet om de subjectieve toestand van werknemers. Bovendien houdt Easterlin (2001) geen rekening met baanonzekerheid, maar alleen met het inkomen in een bepaalde tijd. Dit onderzoek kan dus aanvulling bieden op bestaand onderzoek.

Zelfontwikkeling zal naar verwachting ook een verklarende factor kunnen zijn. Zelfontwikkeling kan in verband worden gebracht met het psychologisch contract dat wordt geschonden. Het psychologisch contract is de mentale verbintenis tussen werknemer en werkgever. De werknemer verwacht een vast inkomen, werkzekerheid en zelfontplooiing. De werkgever rekent op inzet en loyaliteit. Er kan worden gesteld dat er een ruil plaatsvindt tussen twee partijen op de verwachte factoren. Bij baanonzekerheid wordt één van deze verwachtingen geschonden. Hierdoor wordt de balans verstoord en zal de werknemer zich mogelijk uit de organisatie terugtrekken en minder investeren in de baan (Schalk, De Jong & Freese, 2007). Een baan biedt daarnaast structuur en kans op persoonlijke ontwikkeling en zekerheid. Zaunders (1988, geciteerd in Ruysseveldt, De Witte & Grumbkow, 1998,14) stelt *“een groot aantal mensen tracht door middel van hun werk centrale levenswaarden te bereiken, zoals creativiteit, ontplooiing, materiële welstand en levensgeluk”*. Wanneer de zekerheid van werk wegvalt, is de mogelijkheid tot zelfontplooiing beperkt en daarmee het samenhangende levensgeluk. Dit kan theoretisch worden ondersteund met de behoeftetheorie van Maslow (1954, zoals beschreven in Veenhoven, 2009), waarin gesteld wordt dat de mens streeft naar zelfrealisatie. Organisaties motiveren werknemers niet alleen door economische behoeften, maar ook door menselijke waardering en zelfontplooiing (Ruysseveldt et al., 1998). De uiteindelijke zelfrealisatie bepaalt de mate van geluk en levenstevredenheid. Divers onderzoek brengt zelfontwikkeling in verband met arbeidstevredenheid (Schaufeli, Taris & Van Rhenen, 2008; Veer, Poortvliet, Vogel & Francke, 2007). Dit onderzoek gaat verder en onderzoekt of zelfontwikkeling invloed heeft op de beleving van het leven buiten de werkomgeving, het geluk en de levenstevredenheid.

Tot slot wordt in dit onderzoek gezondheid meegenomen. Barling en Kelloway (1996) geven aan dat baanonzekerheid leidt tot gezondheidsproblemen, zoals hoge bloeddruk. Daarnaast kan baanonzekerheid psychologische gezondheidsproblemen veroorzaken. Zowel Loewenstein en Schake (1999) als Layard (2005) geven aan dat gezondheid één van de belangrijkste determinanten is van geluk. Onderzoek van Michalos (2003) stelt echter dat gezondheid niet in de top van determinanten van geluk staat. De reden is dat mensen vaak een groot vermogen hebben om zich aan te passen aan fysieke beperkingen (Riss et al., 2002, zoals beschreven in Layard, 2005). Dit onderzoek benadert de gezondheid als de gehele situatie, zowel fysiek als geestelijk, waarbij verwacht wordt dat de negatieve relatie van baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid verklaard kan worden. In eerder

onderzoek worden de afzonderlijke relaties wel onderzocht, maar dit onderzoek benadert zowel de relatie baanonzekerheid met gezondheid als gezondheid met geluk en levenstevredenheid.

Naar aanleiding van het bovenstaande is de relatie tussen baanonzekerheid en geluk en levenstevredenheid onder werknemers onderzocht. Baanonzekerheid is in dit onderzoek gedefinieerd als een algemene bezorgdheid over het voortbestaan van de baan (Van Vuuren, 1990). Definities van baanonzekerheid zijn gebaseerd op de definitie van Greenhalgh en Rosenblatt (1984, 438): “*Job insecurity refers to a sense of powerlessness to maintain desired continuity in a threatened job situation*”. Geluk en levenstevredenheid worden apart benaderd. Dit wordt gedaan, omdat op basis van de affectieve theorie van Veenhoven (2006) kan worden aangenomen dat het om twee aparte variabelen gaat. Veenhoven (2010) definieert het gehele geluk als “*betrekkelijke constante toestand van overwegende tevredenheid met het leven als geheel*” (Veenhoven, 2010, 2) of “*de mate waarin een individu voldoening schept in het leven in zijn geheel*” (Veenhoven, 2008, 3). Op basis van deze definities wordt gesproken over levenstevredenheid. Het ‘geluk’ kan aan de hand van de affectieve theorie worden aangenomen als de subwaardering van de levenstevredenheid; een hedonistisch gevoel dat de affectieve ervaring van de bevrediging van een behoefte op een bepaald moment is.

2 PROBLEEMSTELLING

In hoeverre wordt de negatieve relatie van baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid verklaard door financiële zekerheid, zelfontplooiing en gezondheid (in verschillende landen)?

De doelstelling van deze scriptie is inzicht te verkrijgen in de negatieve relatie tussen baanonzekerheid en het geluk en de levenstevredenheid van mensen. Hierbij zal onderzocht worden welke verschillende factoren van deze negatieve relatie van baanonzekerheid met het geluk en de levenstevredenheid van werknemers kunnen verklaren. Het onderzoek kan praktische inzichten opleveren voor de overheid met betrekking tot de sociale zekerheid en kan daarnaast de verschillen in kaart brengen van de individuele perceptie van baanonzekerheid. Daarnaast sluit dit onderzoek goed aan bij de hedendaagse interesse in de flexibilisering van de arbeidsmarkt. Aan de hand van de probleemstelling zijn er een viertal deelvragen opgesteld.

1. In hoeverre zorgt baanonzekerheid voor het verminderen van het geluk en levenstevredenheid?
2. Wat is de invloed van financiële zekerheid op de negatieve relatie van baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid?
3. Wat is de invloed van zelfontplooiing op de negatieve relatie van baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid?
4. Wat is de invloed van gezondheid op de negatieve relatie van baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid?

2.1 RELEVANTIE

Bestaand onderzoek heeft zich voornamelijk gericht op de organisatie. Er is veel onderzoek verricht naar houdingen en gedragingen van werknemers binnen organisaties waarbij er sprake was van baanonzekerheid (Ashford et al., 1989; Borg & Elizur, 1992; Hellgren, Sverke & Iraksson, 1999). Tot op heden is weinig aandacht besteed aan de vraag in hoeverre baanonzekerheid gevolgen heeft voor houdingen en gedragingen van werknemers buiten het werk. Onderzoek van Gianetti, Madia & Moretti (2012) richtte zich op relatie van baanonzekerheid met financiële zekerheid. Ander onderzoek heeft zich gericht op de relatie van baanonzekerheid met gezondheid (Barling & Kelloway, 1996; Loewenstein & Schake, 1999), maar er is weinig onderzoek verricht naar de relatie tussen baanonzekerheid en zelfontwikkeling. Dit komt omdat zelfontwikkeling vaak als onderdeel van het psychologisch contract wordt gezien en niet op zichzelf wordt onderzocht. Smithson en Lewis (2000) stellen dat het belangrijk is dat wanneer baanonzekerheid optreedt werkgevers door middel van bepaalde trainingen en mogelijkheden van zelfontwikkeling meer respect krijgen van de werknemers. Dit onderzoek zal dus uitwijzen of zelfontwikkeling op zichzelf de relatie tussen baanonzekerheid en geluk kan verklaren. Daarnaast worden in dit onderzoek verschillende factoren uitgelicht die nog niet eerder in één model zijn onderzocht. Op basis van de literatuur van Layard (2005) en Veenhoven

(2000) is ervoor gekozen om een drietal factoren in dit onderzoek mee te nemen. Volgens Layard (2005) zijn factoren die de mate van geluk bepalen familierelaties, financiële situatie, gemeenschap en vrienden, gezondheid, persoonlijke vrijheid en persoonlijke waarden. Uit eerdere onderzoeken blijkt dat sociale factoren van invloed zijn op de perceptie van baanonzekerheid (Sverke, Hellgren & Näswall, 2006) en geluk (Veenhoven, 2008). Omdat ook de andere factoren volgens Layard (2005) van invloed zijn op het geluk, richt dit onderzoek zich op die factoren, namelijk financiële zekerheid, gezondheid en zelfontwikkeling. Bovendien spreekt Veenhoven (2000) over kansen in de vorm van financiële zekerheid die de mate van geluk beïnvloeden. Ook speelt gezondheid een belangrijke rol bij de kansen in het leven en kan het bereiken van zelfontwikkeling worden gezien als een resultaat dat positief is voor de maatschappij waar iemand zich in positioneert. Dit geeft de persoon een goed gevoel en dit draagt bij tot het geluk en de levenstevredenheid. Dit onderzoek kan nieuwe inzichten opleveren en kan bestaand onderzoek aanvullen of aanleiding vormen voor verder onderzoek. Bestaand onderzoek over baanonzekerheid is vaak nationaal gericht (Gianetti et al., 2012; Handaja & De Witte, 2006). Dit onderzoek is een crossnationaal onderzoek om zo verschillen tussen landen te kunnen beschrijven en analyseren. Tot op heden is er wel landenvergelijkend onderzoek naar baanonzekerheid gedaan, maar hier wordt gericht op welke landenkenmerken van invloed zijn op de baanonzekerheid (Anderson & Pontusson, 2007; Erlinghagen, 2008). Daarnaast is weinig bekend over hoe de uitkomsten beïnvloed worden door kenmerken van individuen, hun sociale situatie, organisaties en instituties. Tot slot blijken er contrasterende resultaten van onderzoeken te bestaan met betrekking tot baanonzekerheid en geluk. Dit komt doordat begrippen niet eenduidig worden geconceptualiseerd. Zo wordt in onderzoek van Helliwell (2003) geluk en levenstevredenheid door elkaar heen gebruikt. Dit onderzoek onderscheidt zich van andere onderzoeken door deze begrippen allebei te onderzoeken.

De maatschappelijke relevantie van dit onderzoek heeft te maken met de positionering van de mens in de maatschappij. In de sociologie staat het sociale systeem, de maatschappij, centraal en het is daarom belangrijk om na te gaan hoe de mens handelt in dit sociale systeem. Het is belangrijk dat de mens zich als een volwaardig persoon inzet in de samenleving. Hierbij speelt het geluk van mensen een rol. Geluk is deels persoonsgebonden en deels te beïnvloeden (Van Ormel, 1984). Geluk heeft diversen gevolgen, waarbij gedacht kan worden aan gezondheidsproblemen, psychische problemen die van invloed zijn op het sociale systeem. Onderzoek van Erlinghagen (2008) geeft aan dat baanonzekerheid tot hoge maatschappelijke kosten zou leiden, omdat het schade toebrengt aan de gezondheid. Personen die problemen ervaren, leunen meer op de sociale zekerheid of familie, waardoor dus het sociale systeem wordt belast. Het is dus van belang dat wordt nagegaan hoe het geluk is te verklaren. Zo kan de overheid inspelen op verschillende aspecten, zoals sociale zekerheid of het ontslagrecht of beleidsvoering ter bevordering van het geluk.

3 THEORETISCH KADER

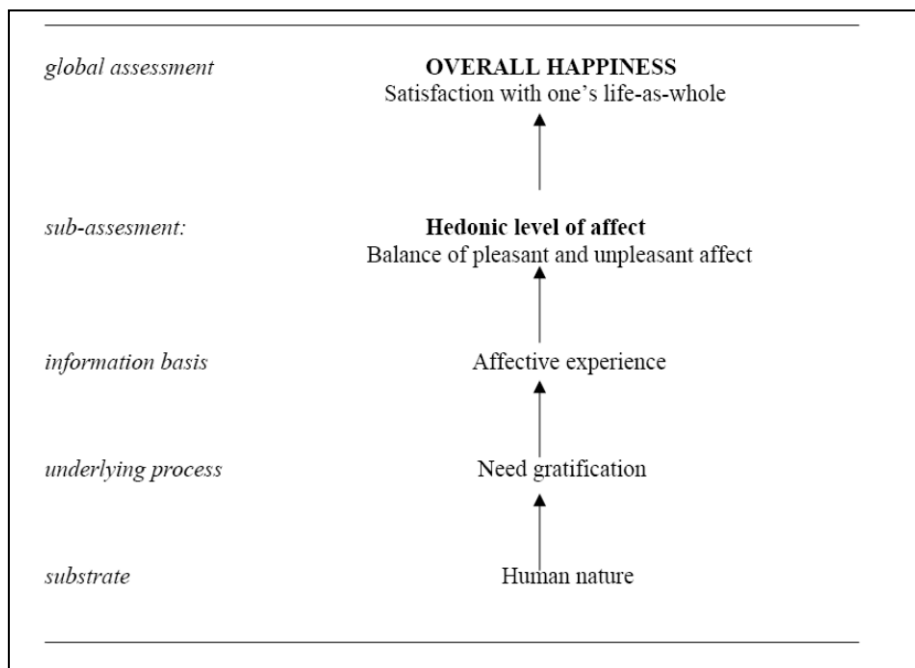
Om de negatieve relatie tussen baanonzekerheid en geluk en levenstevredenheid te kunnen verklaren staan de begrippen geluk, levenstevredenheid, financiële zekerheid, zelfontwikkeling en gezondheid centraal.

3.1 GELUK EN LEVENSTEVREDENHEID

Gevoelens van geluk worden ervaren door de activiteit van de hersenen aan de linkerkant van het hoofd, waarbij slechte gevoelens verbonden zijn met de rechterkant achter het voorhoofd. Door deze ontdekking is het mogelijk om ‘geluk’ onder mensen te onderzoeken (Davidson, 1992).

Een theorie over het geluk onder mensen is de affectieve theorie. Deze theorie staat centraal in dit onderzoek, omdat het uitgangspunt van deze theorie is dat het geluksgevoel wordt ervaren wanneer bepaalde behoeften worden vervuld. Het gaat niet om het berekenen van geluk, maar om het principe: *“Het meest van de tijd voel ik me goed, dus moet ik gelukkig zijn”* (Schartz & Strack, 1991, zoals beschreven in Veenhoven, 2006). Het gaat om een continu mentaal proces, waarbij de beoordeling van hoe goed men zich voelt centraal staat. Geluk en levenstevredenheid hangen af van de emotionele ervaring die de bevrediging van behoeften weerspiegelt (Veenhoven, 2006). De affectieve theorie kan schematisch worden weergegeven.

Figuur 1. Affectieve theorie

Het principe van de affectieve theorie draait om de balans van de affectieve ervaring. De verschillende ervaringen kunnen als verklaringen worden gezien die het geluk of levenstevredenheid (*overall happiness*) bepalen op globaal niveau. Uit onderzoek van Diener et al. (1991, zoals beschreven in Veenhoven, 2006) blijkt dat voornamelijk negatieve ervaringen het geluksniveau van positief naar

negatief brengen. Dit heeft te maken met de bevrediging van menselijke behoeften, waarbij voornamelijk negatieve ervaringen het geluk negatief beïnvloeden. Veenhoven (2006) spreekt over de componenten van geluk, de evaluaties van gebeurtenissen en het totale geluk dat hij definieert als “*the degree to which an individual judges the overall quality of his life-as-a-whole favorably*” (Veenhoven, 1984, 22 – 24, zoals beschreven in Veenhoven, 2006). Daarnaast beschrijft Veenhoven (2006) het begrip tevredenheid. Tevredenheid kan allereerst gaan over een specifiek domein van het leven, ten tweede kan het betrekking hebben op een korte periode van het leven. Wanneer het gaat om de tevredenheid over alle domeinen in het gehele leven spreekt hij over levenstevredenheid. Veenhoven (2006) stelt dat geluk en levenstevredenheid synoniemen zijn. Hij geeft echter ook aan dat de begrippen apart benaderd kunnen worden. Dit heeft te maken met de complexiteit en de interpretatie. In dit onderzoek worden de begrippen apart onderzocht om na te gaan of ze als synoniemen naar overeenstemming met de theorie van Veenhoven (2006) kunnen worden gebruikt. Geluk of levenstevredenheid worden volgens Veenhoven (2006) bepaald door het hedonistische gevoel en de cognitieve inschatting die tevredenheid impliceert. De componenten van geluk vertegenwoordigen evaluaties van gebeurtenissen. In dit onderzoek zal gekeken worden of de evaluaties van financiële zekerheid, zelfontwikkeling en gezondheid de negatieve relatie van baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid verklaren. Het gaat hierbij om de individuele perceptie van de respondent over een bepaald component. Veenhoven (2009) maakt onderscheid in externe en interne voorwaarden voor het ervaren van geluk en levenstevredenheid. Deze voorwaarden kunnen verklaringen zijn wanneer geluk of levenstevredenheid negatief wordt ervaren.

Onder *externe verklaringen* vallen de fysieke externe omstandigheden, zoals een schone omgeving en sociale omstandigheden. Veenhoven (2009) stelt dat er een positief verband is tussen een moderne samenleving en het geluk van mensen, omdat een moderne samenleving meer keuzes biedt aan individuen. De mens kan hierdoor een levenspatroon ontwikkelen en veranderen door de verschillende opties waar hij of zij de keuze in heeft. De mens heeft dus voor een deel invloed op gebeurtenissen in het leven en de daarmee samenhangende affectieve ervaring.

Bij *interne verklaringen* draait het om hoe de omgevingskansen worden benut. Gezondheid is hierbij een belangrijk aspect. Om van geluk of levenstevredenheid te spreken is het belangrijk dat men ‘storingsvrij’ kan functioneren. Hierbij maakt Veenhoven (2009) onderscheid tussen psychische gezondheid en fysieke beperkingen. Vaak hebben mensen een groot vermogen om zich aan te passen aan fysieke beperkingen (Riss et al., 2002, zoals beschreven in Layard, 2005). Psychische stoornissen hebben vaak een negatieve invloed op het geluk. Veenhoven (2009) stelt ook dat autonomie een verklaring kan zijn voor geluk van mensen. “*Gelukkige mensen onderscheiden zich door een duidelijk en positief zelfbeeld*” (Veenhoven, 2009, 24).

In dit onderzoek zullen zowel externe als interne verklaringen worden onderzocht. Financiële zekerheid is een externe verklaring, omdat omstandigheden op het werk de financiële zekerheid bepalen. Zelfontwikkeling is zowel een externe als een interne verklaring. Enerzijds zijn de

omstandigheden op het werk bepalend voor de mate van zelfontwikkeling, anderzijds de interne, subjectieve behoefte van een persoon die streeft naar het bereiken van zelfrealisatie. Gezondheid valt onder interne verklaringen. Veenhoven (2009) stelt dat men zonder psychische of fysieke beperkingen moet functioneren om geluk en levenstevredenheid te ervaren.

Naast de affectieve theorie beschrijft Veenhoven (2006) de set-point theorie en de cognitieve vergelijkingstheorie. De set-point theorie stelt dat de mens op een bepaalde mentale manier is ingesteld op een zekere mate van geluk en dat externe factoren niet van invloed zijn op het vooraf bepaalde geluksniveau. De cognitieve vergelijkingstheorie stelt dat geluk het gevolg is van een mentale berekening, waarbij er een constante vergelijking plaatsvindt met de standaard van een goed leven. De standaarden die een persoon heeft, worden bepaald door het sociale construct. Deze cognitieve theorieën stellen dus dat geluk een product is van het menselijk denken en het weerspiegelt de verschillen tussen de percepties van het ‘leven zoals het is’ en van ‘het leven zoals het moet zijn’. De achterliggende gedachte van hoe het leven zou moeten zijn wordt gezocht in collectieve overtuigingen en de verschillen in culturen.

3.2 BAANONZEKERHEID, GELUK EN LEVENSTEVREDENHEID

Het volgende begrip dat centraal staat is baanonzekerheid, dat kan worden onderverdeeld in kwantitatieve baanonzekerheid en kwalitatieve baanonzekerheid (Sverke et al. 2006). Kwantitatieve baanonzekerheid verwijst naar de bezorgdheid over het voortbestaan van de huidige baan. Kwalitatieve baanonzekerheid houdt de onzekerheid in over werkkenmerken, zoals loon en carrièremogelijkheden. Uit onderzoek van Sverke et al. (2006) blijkt dat mensen zich minder zorgen maken over de kwalitatieve baanonzekerheid dan over de kwantitatieve baanonzekerheid. Daarnaast blijkt dat kwalitatieve baanonzekerheid negatieve invloed heeft op werkgerelateerde aspecten zoals weinig motivatie en minder omzetintentie. Kwantitatieve baanonzekerheid was meer verbonden met de gevoelens van stress, slechte gezondheid en slaapproblemen. Problemen die buiten de werkomgeving plaatsvinden. Omdat geluk en levenstevredenheid niet alleen verbonden zijn met werk, maar bepaald worden door meerdere componenten en ervaringen buiten het werk, richt dit onderzoek zich daarom op de kwantitatieve baanonzekerheid. In tegenstelling tot de subjectieve benadering van Sverke et al. (2006) kan baanonzekerheid ook objectief worden benaderd. De Witte en Näswall (2003) onderzochten hoe het daadwerkelijk verliezen van de baan wordt ervaren en niet de dreiging. De objectieve benadering is dus het daadwerkelijke ontslag. Hierbij kunnen werknemers zich voorbereiden op de situatie. Volgens Stynen en De Witte (2011) is dat bij de subjectieve baanonzekerheid moeilijker in te schatten en daarom wordt in dit onderzoek juist gekeken naar deze dreiging en het daarmee samenhangende negatieve gevoel van geluk en levenstevredenheid.

Bovenstaande gegevens geven aan dat baanonzekerheid van negatieve invloed kan zijn op werknemers. Dat de mate van levenstevredenheid en geluk afhangt van verschillende domeinen in het leven kan worden aangenomen aan de hand van ‘The Big Seven’ die Layard (2005) beschrijft. Dit zijn

een aantal factoren die ten grondslag liggen aan het geluk en de levenstevredenheid. Buiten werk vallen hieronder ook familierelaties, financiële situatie, gemeenschap en vrienden, gezondheid, persoonlijke vrijheid en persoonlijke waarden. Door te werken leveren we een bijdrage aan de maatschappij. Buiten het voorzien van een inkomen, geeft werk een extra betekenis aan het leven. Zekerheid speelt een belangrijke rol in een baan. De werkloosheid in een land kan direct effect hebben op de ervaring van baanonzekerheid. Wanneer de werkloosheid stijgt, groeit de angst om de baan te verliezen, ondanks dat de werknemer nog werkzaam is. Layard (2005) stelt dus dat voor het bevorderen van het geluk in het land een samenleving moet streven naar een stabiele werkloosheid.

De verwachting is dat negatieve invloeden van financiële zekerheid, zelfontwikkeling en gezondheid de negatieve relatie van baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid kunnen verklaren.

3.3 FINANCIËLE ZEKERHEID

Onderzoek laat zien dat baanonzekerheid kan leiden tot economische veranderingen, zoals lagere uitgaven door lagere financiële zekerheid (De Lucia & Meacci, 2005). Wanneer de financiële zekerheid in gevaar komt, betekent dit, dat dit het besteedbare vermogen kan beïnvloeden en baanonzekerheid zorgt ervoor dat mensen vrezen dat ze het in de toekomst met minder moeten doen. Stynen en De Witte (2001) tonen empirisch aan dat baanonzekerheid gevoelens van onzekerheid over de economische positie met zich meebrengt. Buiten het feit dat werk zorgt voor financiële zekerheid is het ook een bron van status en identiteit. Wanneer de financiële zekerheid in gevaar komt, komt hiermee ook de status in gevaar. Het onderzoek van Frey en Stutzer (2002) bevestigt bovendien dat er een verband bestaat tussen inkomen en het geluk van mensen.

Ondanks een groeiend inkomen en financiële zekerheid blijft het niveau van geluk volgens Easterlin (2001) gelijk in de loop der tijd. Dit is echter gebaseerd op waargenomen gedrag van mensen in plaats van de subjectieve toestand. Meer inkomen leidt tot betere materiële en immateriële aanschaffingen van producten, waardoor de kwaliteit van het leven toeneemt. Volgens Easterlin (2001) zijn er drie uitgangspunten die centraal staan. Allereerst het gegeven dat mensen met een hoog inkomen gelukkiger zijn dan mensen met een laag inkomen. Ten tweede dat op een gegeven moment mensen vinden dat ze in het verleden minder gelukkig waren en dat ze in de toekomst gelukkiger zullen zijn. Ten derde stelt hij dat het ervaren geluk gemiddeld genomen hetzelfde blijft. Wanneer er rekening wordt gehouden met de inkomsten en het aspiratieniveau en hoe ze verschillen in de tijd of door te tijd heen, kan dit het geluk verklaren. De centrale gedachte is dat geluk constant blijft en niet wordt beïnvloed door externe invloeden. Voor dit onderzoek zou dit betekenen dat financiële zekerheid geen verklaring kan zijn. Easterlin (2001) gaat echter alleen uit van het waargenomen gedrag en niet van de subjectieve toestand van werknemers. Bovendien houdt hij geen rekening met baanonzekerheid, maar alleen met het inkomen in een bepaalde tijd. Dit onderzoek houdt wel rekening met de subjectieve ervaring van werknemers over de financiële zekerheid. Bovendien richt dit

onderzoek zich specifiek op de baanonzekerheid en de daarmee samenhangende ervaring van de financiële situatie.

Aan de hand van bovenstaande gegevens is de volgende hypothese opgesteld: *“Financiële zekerheid medieert de negatieve relatie tussen baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid”*.

3.4 ZELFONTWIKKELING

Dat zelfontwikkeling beïnvloed kan worden door baanonzekerheid en het geluk positief kan beïnvloeden kan theoretisch worden ondersteund door het uitgangspunt van het ‘nieuwe psychologische’ contract. Het psychologisch contract is een belangrijk onderdeel van de arbeidsrelatie tussen een werkgever en werknemer. Rousseau en Tijoriwala (1998, 679) definiëren het psychologisch contract als volgt: *“An individual’s belief in mutual obligations between that person and another party such as an employer”*. Bij het psychologisch contract draait het om de verwachtingen van de arbeidsrelatie tussen werkgever en werknemer. Het psychologisch contract onderscheidt transactionele contracten en relationele contracten. Allereerst bestaat er de transactionele relatie, waarbij er concrete transacties plaatsvinden, bijvoorbeeld de specifieke ruil van tijd voor geld. Het relationele contract betreft de afspraken op langere termijn en verwachtingen over de verdere ontwikkeling van de relatie. Dit contract gaat verder dan alleen de uitwisseling van concrete zaken zoals geld. Het psychologisch contract kan vanuit werkgeversperspectief worden benaderd of werknemersperspectief. De inhoud van het contract kan verschillen tussen personen, omdat het draait om de individuele perceptie (Schalk, De Jong & Freese, 2007).

Zelfontwikkeling sluit aan bij het ‘nieuwe’ psychologische contract. Bij het ‘oude’ psychologische contract stonden duurzaamheid, voorspelbaarheid, stabiliteit, rechtvaardigheid, wederzijds respect en traditie centraal. Kenmerken van het ‘nieuwe’ psychologische contract zijn: zelfredzaamheid, ambiguïteit, flexibiliteit, waardering en marktprincipes. Het kenmerk ‘duurzaamheid’ in het ‘oude’ psychologische contract duidt relatieve baanonzekerheid voor de werknemer aan en het uitzicht op promotie en opleiding die bedrijfsspecifiek is. In het nieuwe psychologische contract is de werknemer meer op zichzelf aangewezen. De loopbaan moet de werknemer zelf ‘maken’. Het kenmerk dat in plaats van duurzaamheid tot stand komt is ‘employability’; dit duidt op een loyaliteit aan de loopbaan in plaats van de huidige werkgever. Het draait bij ‘employability’ om de algemene educatie die de persoonlijke ontwikkeling van de werknemer stimuleert. Ondanks dat de werknemer deze zelf in de hand heeft, brengt het ook een stuk onzekerheid met zich mee. Het is minder voorspelbaar en daardoor onzeker. In het nieuwe contract kunnen interne en externe veranderingen voor grote veranderingen zorgen. In het nieuwe psychologische contract is tot slot individuele waardering zeer belangrijk, meer dan gelijkheid zoals in het oude contract. De inhoud van de baan bepaalt de waardering voor de werknemer, waarbij het voornamelijk gaat om de verantwoordelijkheid, variatie en autonomie. Het nieuwe psychologische contract wordt steeds meer gekenmerkt door individualisme (Hiltrop, 1995). Veel onderzoek is

gebaseerd op het ‘oude’ psychologische contract (Greenhalgh & Rosenblatt, 1984; Van Vuuren, 1990). Dit onderzoek neemt het ‘nieuwe’ psychologische contract als uitgangspunt, omdat hierbij zelfontwikkeling een belangrijke plaats inneemt. Dit onderzoek kan nieuwe inzichten geven over zelfontwikkeling als verklarend mechanisme in de relatie van baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid.

Zelfontwikkeling of zelfontplooiing is een belangrijke factor in het gevoel van geluk en levenstevredenheid. Layard (2005) stelt dat persoonlijke vrijheid en persoonlijke waarden belangrijke determinanten zijn van het geluk. Hieronder vallen ook de persoonlijke doelen die mensen opstellen voor zichzelf. In dit onderzoek wordt dit in verband gebracht met zelfontwikkeling. Veenhoven (2009) brengt dit samen met geluk. Hij geeft aan dat geluk in verband gebracht kan worden met de theorie van Maslow (1954, zoals beschreven in Veenhoven, 2009). Geluk draait niet alleen om het prettig voelen en goed functioneren, maar het gaat ook om de vervulling van groei behoeften. Bovendien streeft de mens naar zelfrealisatie. Dit is mogelijk wanneer organisaties werknemers kunnen motiveren door vormen van zelfontplooiing aan te bieden. Dit sluit ook aan bij de gedachte van de politiek filosoof Sen (1985, zoals beschreven in Veenhoven, 2009). Hij spreekt over ‘capabilities’ als criterium voor levenstevredenheid.

De volgende hypothese wordt op basis van bovenstaande opgesteld: *“Zelfontwikkeling medieert de negatieve relatie tussen baanonzekerheid en geluk.”*

3.5 GEZONDHEID

Gezondheidsproblemen kunnen voortkomen uit baanonzekerheid. Dit blijkt uit onderzoek van Barling en Kelloway (1996). Het onderzoek toont aan dat baanonzekerheid leidt tot gezondheidsproblemen zoals hoge bloeddruk. Ook onderzoeken van Roskies en Louis-Guerin (1990), Roskies, Louis-Guerin en Fournier (1993) en Orpen (1993) concluderen dat baanonzekerheid tot psychologische problemen, angsten en depressies kan leiden. Van Vuuren et al. (1991) spreekt over het ervaren van meer negatieve emoties door baanonzekerheid. Het directe verband van arbeid en gezondheid is ook terug te vinden in de arbeid- en gezondheidspsychologie. Schaufeli (2006): *“Er is sprake van geestelijke gezondheid wanneer een werknemer zich prettig voelt, het werk goed aankan, zich vrij voelt om eigen keuzen te maken en gemotiveerd is om iets te bereiken”* (Schaufeli, 2006, 3). Gezondheid wordt in de arbeid- en gezondheidspsychologie zo breed mogelijk gedefinieerd. Het draait niet alleen om lichamelijke en geestelijke gezondheid, maar ook om gezondheidsgedrag. Schaufeli (2006) geeft hierbij de voorbeelden *“gebruik van alcohol tijdens het werk, agressie en seksuele intimidatie, pesten, ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid”* (Schaufeli, 2006, 3).

Gezondheid wordt ook vaak in verband gebracht met geluk en levenstevredenheid. Fysieke of psychische klachten kunnen het geluk en de levenstevredenheid negatief beïnvloeden. Mensen hebben een groot vermogen om zich aan te passen aan fysieke beperkingen (Riss et al., 2002, zoals beschreven in Layard, 2005), maar in onderzoek van Loewenstein en Schake (1999) wordt duidelijk dat het verlies

van geluk van mensen vaak wordt onderschat. Dit komt vaak door chronische pijn of een geestelijke ziekte die niet direct zichtbaar zijn. Op basis van bovenstaande gegevens wordt verwacht dat gezondheid een verklaring kan zijn voor de relatie van baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid. De volgende hypothese wordt daarom opgesteld: “*Gezondheid medieert de negatieve relatie tussen baanonzekerheid en geluk*”.

Er wordt verwacht dat verschillende variabelen een verklaring kunnen zijn voor de relatie baanonzekerheid en geluk. De verklaringen worden op individueel niveau onderzocht. Dit betekent niet dat er geen andere verklaringen zijn, maar in dit onderzoek worden alleen deze verklaringen onderzocht. Er dient daarnaast rekening te worden gehouden met het feit dat de afzonderlijke factoren niet altijd de verklaring hoeven te zijn voor de relatie, maar ook de aanleiding kunnen zijn. Zo kan een lage mate van zelfontwikkeling leiden tot baanonzekerheid en daardoor minder geluk. Of dat een mindere gezondheid tot baanonzekerheid leidt en daardoor tot minder geluk. Dit zijn dus factoren die de kans op het verlies van de baan beïnvloeden. In dit onderzoek worden niet alleen de factoren onderzocht die de relatie tussen baanonzekerheid en geluk en levenstevredenheid kunnen verklaren, maar worden ook de afzonderlijke relaties onderzocht en geanalyseerd.

3.6 CONCEPTUEEL MODEL

Aan de hand van het theoretisch kader en de hypothesen, kan het volgende conceptuele model worden opgesteld.

Figuur 2. Onderzoeksmodel

4 METHODE VAN ONDERZOEK EN ANALYSE

Naar aanleiding van het theoretische kader zal de onderzoeksmethode in deze paragraaf worden toegelicht en worden verantwoord. Allereerst zal de methode van het onderzoek worden beschreven. Daarna zullen de gegevens die gebruikt zijn worden toegelicht en worden verantwoord.

4.1 TYPE ONDERZOEK

Voor dit onderzoek zal gebruik worden gemaakt van de data van de European Social Survey (ESS). European Social Survey is een academisch, grootschalig, crossnationaal en longitudinaal survey onderzoek dat de verschillende attitudes, overtuigingen en gedragspatronen weergeeft van diverse bevolkingsgroepen. Er worden verschillende vragen gesteld met betrekking tot het leven, gezin, werk, religie, politiek en maatschappij. De eerste ronde van European Values Survey is gestart in 2002 en de meest actuele data komen van de vijfde ronde in 2010. Het onderzoek wordt gehouden in meer dan dertig Europese landen. Met behulp van gestandaardiseerde vragenlijsten worden de burgers ondervraagd. Het onderzoek wordt iedere twee jaar herhaald. Het laatste heeft plaatsgevonden in 2010 in 26 Europese landen, waaruit ongeveer 50.000 mensen in Europa zijn geïnterviewd. Met behulp van het onderzoek van European Social Survey is er veel academische literatuur opgesteld en zijn verschillende interessante bevindingen gedaan. Verschillende culturele en sociale veranderingen zijn door middel van dit onderzoek zichtbaar geworden in de verschillende landen (European Social Survey [ESS], 2012).

4.2 DATAVERZAMELING

De projecten van ESS hebben als doel om onderzoeken te kunnen specificeren en uit te breiden met actuele gegevens. Kwaliteit is zeer belangrijk voor ESS. Allereerst worden er duidelijke doelstellingen opgesteld en wordt de juiste operationalisering gebruikt voor alle deelnemende landen. Middels een goede steekproef, vragenlijst en het juiste gebruik van de methoden en processen wordt dit bereikt. Door het uitvoerig documenteren van alle procedures kan alles worden gecontroleerd (ESS, 2012).

4.3 OPERATIONALISATIE

De variabelen die in deze scriptie gebruikt zullen worden, zijn verschillend geoperationaliseerd. Zoals eerder is beschreven, zal het geluk en de levenstevredenheid met twee items worden gemeten. Geluk wordt gemeten met de vraag: *“Taking all things together, how happy would you say you are?”*. De vraag wordt op een schaal van 1 tot 10 gemeten, waarbij 1 *‘extremely unhappy’* is en 10 *‘extremely happy’*. Levenstevredenheid wordt gemeten met het item: *“All things considered, how satisfied are you with your life as a whole nowadays?”*. De vraag wordt ook op een schaal van 1 tot 10 meten, waarbij 1 *‘extremely dissatisfied’* is en 10 *‘extremely satisfied’*.

Baanonzekerheid wordt geoperationaliseerd door de stelling “*My job is secure*”. Hierbij kan men kiezen uit vier antwoordmogelijkheden (1 = ‘not at all true’, 2 = ‘a little true’, 3 = ‘quite true’, 4 = ‘very true’).

In dit onderzoek is ervoor gekozen de ervaring over het huidige huishoudinkomen te gebruiken als indicator voor de financiële zekerheid. Hierbij zijn er vier keuzemogelijkheden voorgelegd. Allereerst is het mogelijk dat ze comfortabel leven met het huidige inkomen, ten tweede dat ze rond kunnen komen met het huidige inkomen, ten derde dat het moeilijk is om te leven met het huidige inkomen en ten vierde dat het heel moeilijk is om te leven met het huidige inkomen. Deze variabele is gehercodeerd, zodat een hoge waarde staat voor een meer comfortabel leven met het huidige inkomen.

De vraag over de mogelijkheden tot vooruitgang in de huidige baan wordt gebruikt als indicator voor zelfontwikkeling. Het is een stelling, waarbij de respondent kan aangeven in hoeverre hij het eens is met de stelling. De variabele is gehercodeerd, waarbij een hogere waarde aangeeft dat de respondent het eens is met de stelling.

Gezondheid wordt gemeten door de vraag die naar de gehele gezondheidstatus vraagt. De antwoordmogelijkheden zijn: 1 = ‘zeer goed’, 2 = ‘goed’, 3 = ‘redelijk’, 4 = ‘slecht’, 5 = ‘zeer slecht’. De variabele wordt gehercodeerd, zodat een hogere waarde staat voor een betere gezondheid.

Naast deze variabelen zullen er controlevariabelen worden meegenomen in de analyses. Naast de controlevariabelen geslacht (0 = man, 1 = vrouw), leeftijd (in jaren) en opleidingsniveau (aantal opleidingsjaren), worden er controlevariabelen opgesteld op nationaal niveau om zo multi-level analyse te kunnen verrichten en eventuele andere nationale verklaringen aan het licht te kunnen brengen. De controlevariabelen zijn opgesteld aan de hand van gegevens van Eurostat (2012). De eerste controlevariabele is het GDP; de totale geldwaarde van alle goederen en diensten in een land in een bepaalde tijd. De tweede controlevariabele is het ‘Gini-coëfficiënt. Dit indexcijfer wordt vaak gebruikt om de ongelijkheid in een land weer te geven. Het is de verhouding van het cumulatieve besteedbare inkomen en het cumulatieve beschikbare inkomen. De derde controlevariabele is uitgaven aan sociale bescherming. Dit betreft de sociale uitkeringen die bestaan uit geld of natura voor huishouden of personen om de lasten ten gevolge van een vastgesteld risico en behoeften te verlichten. Tot slot wordt de controlevariabele ‘armoede’ meegenomen. Dit is het aandeel van personen die arbeid verrichten en die een inkomen hebben dat onder de armoedegrens ligt. Deze grens wordt gesteld op 60% van het nationaal gemiddeld beschikbaar inkomen na sociale overdrachten (Eurostat, 2012).

4.4 DATA-ANALYSE

Voor de data-analyse is gekozen voor het gebruik van multi-level analyse; een methode waarbij het mogelijk is om de structurele en toevallige verschillen tussen de deelsteekproeven in een geclusterde steekproef in het model te verantwoorden (Hox & Kreft, 1994). Een ander begrip dat wordt gebruikt voor multi-level data is hiërarchische data. Hiermee wordt bedoeld dat de basisonderzoekseenheden

gegroepeerd zijn binnen een variabele op een hoger niveau, die eventueel ook weer gegroepeerd is binnen een nog hoger niveau. Met behulp van multi-level analyses zal antwoord worden gegeven op de probleemstelling en de deelvragen aan de hand van de probleemstelling. Door middel van het kijken naar de gegevens per land, zullen de landen met elkaar worden vergeleken. Multi-level analyse biedt de mogelijkheid om effecten op individueel niveau te onderzoeken en daarnaast de effecten in de context te onderzoeken (Bickel, 2007). Met behulp van multi-level analyse wordt ermee rekening gehouden dat respondenten in één land wonen; op deze manier kunnen landen met elkaar worden vergeleken.

Allereerst is er een databestand gemaakt met de controlevariabelen die op nationaal niveau van belang zijn. Deze gegevens zijn van Eurostat gehaald. Het betreft hier allereerst de gegevens van het Bruto Nationaal Product (GDP). Daarnaast is het Gini index cijfer meegenomen, het percentage van het Bruto Nationaal Product dat voor sociale bescherming bestemd is en het armoedecijfer. Na het samenstellen van het databestand is het databestand gekoppeld aan de data van ESS. Vooraf is er geen selectie gemaakt uit het aantal landen dat meegenomen is in het onderzoek van ESS. De selectie van de landen is gebaseerd op de gegevens die beschikbaar waren op Eurostat (2012). Door middel van een regressieanalyse zijn vervolgens de data gereduceerd naar een N van 15.485. Deze N staat voor het aantal cases dat op iedere variabele in dit onderzoek antwoord heeft gegeven.

Om de hiërarchische data kunnen analyseren is er een multi-level analyse verricht, waarbij er rekening gehouden is dat het om enerzijds individuele kenmerken gaat en anderzijds om nationale kenmerken. De modellen zijn met elkaar vergeleken door het berekenen van de deviantie (het verschil in $-2 * \log$ likelihood tussen de modellen) en de intraklasse variantie. De intraklasse correlatie wordt berekend door de variantie van niveau 2 (= intercept variantie) te delen door de som van niveau 1 en 2 variantie (= de totale variantie).

Om vast te kunnen stellen of er sprake is van een mediatie effect is er een Sobel test (Sobel, 1982) uitgevoerd. Deze Sobel test meet of het effect via de mediator significant afwijkt van nul. Om deze Sobel test uit te voeren moet er aan vier voorwaarden worden voldaan. Allereerst moet er een significant effect van de afhankelijke op de onafhankelijke variabele zijn. Ten tweede moet er een significant effect van de onafhankelijke variabele op de mediator zijn. Ten derde moet er een significant effect van de mediator op de afhankelijke variabele zijn en tot slot moet er een toename van het resterende effect zijn van de onafhankelijke variabele wanneer de mediator wordt meegenomen in de analyse (Baron & Kenny, 1986).

5 RESULTATEN

Voorafgaand aan de analyses die de relaties van de variabelen in kaart brengen, zijn er twee beschrijvende tabellen opgesteld. Deze geven inzicht in de verschillende variabelen en de achtergrondkenmerken van de respondenten. Allereerst is er een beschrijvende tabel opgesteld waarbij het minimum, maximum, gemiddelde en een standaarddeviatie per variabele kan worden afgelezen. Deze waardes staan in tabel 1.

Tabel 1. Beschrijvende tabel van variabelen.

	Minimum	Max	Gem	SD
1. Geluk	0	10	7,35	1,79
2. Levenstevredenheid	0	10	7,02	2,06
3. Baanonzekerheid	1	4	2,26	1,06
4. Financiële zekerheid	1	4	3,06	0,82
5. Gezondheid	1	5	4,03	0,78
6. Zelfontwikkeling	1	5	2,84	1,11
7. Geslacht (1=vrouw)	0	1	0,51	0,5
8. Leeftijd	16	86	42,05	11,6
9. Opleidingsjaren	0	47	13,79	3,7
10. GDP	10,7	44,2	24,8	7,72
11. Gini index	23,6	33,9	28,58	3,66
12. Sociale bescherming	17,21	33,44	26,63	5,01
13. Armoede	3,7	13,8	6,7	2,6

N= 15.485

5.1 ACHTERGRONDKENMERKEN LANDEN EN RESPONDENTEN

Vervolgens is er een beschrijvende tabel opgesteld om na te gaan wat de afzonderlijke waardes zijn per land en welke waardes opvallend zijn. In tabel 2 is per land het gemiddelde weergegeven van de variabelen geluk, levenstevredenheid, baanonzekerheid, financiële zekerheid, gezondheid en zelfontwikkeling. In bijlage III zijn ook de waardes van de overige variabelen weergegeven die meer informatie geven over de achtergrondkenmerken van de respondenten per land. Allereerst kan geconcludeerd worden dat de waarde in Denemarken voor geluk en levenstevredenheid het hoogst is, respectievelijk 8,37 en 8,44. In Bulgarije ligt de waarde voor geluk en levenstevredenheid het laagst (*gem.* = 6,05 en *gem.* = 5,21).

De waarde voor baanonzekerheid is het laagst in Estland, met een gemiddelde van 1,5 op een schaal van 1 tot en met 4. De hoogste waarde van baanonzekerheid is te zien bij Slowakije, waar de waarde 3,14 is. Het gemiddelde van financiële zekerheid ligt het hoogst in Denemarken (*gem.* = 3,76). De gemiddelde financiële zekerheid ligt het laagst in Bulgarije (*gem.* = 2,22).

In Griekenland is de waarde van gezondheid het hoogst. De gemiddelde waarde is 4,53. De waarde voor gezondheid ligt het laagst in Duitsland (*gem.* = 3,72).

Zelfontwikkeling is gemiddeld in Estland met een waarde van 3,41 op een vijfpuntsschaal het hoogst. De waarde van de gemiddelde baanonzekerheid is hier het laagst. Het gemiddelde van zelfontwikkeling is in Hongarije 2,33 en hiermee het laagst van de landen in dit onderzoek.

Van de respondenten is gemiddeld 51 procent vrouw. De leeftijd van de respondenten is gemiddeld 42,05. Het gemiddelde in Denemarken ligt het hoogst (*gem.* = 45). In Griekenland is deze waarde het laagste (*gem.* = 38,8). Het gemiddeld aantal opleidingsjaren ligt het hoogst in Ierland (*gem.* = 15,11) en in Portugal het laagst (*gem.* = 9,87). De controlevariabelen op nationaal niveau laten zien dat de waarde van het Gini index cijfer in Spanje 33,9 is. Het hoogste ten opzichte van de andere landen die meegenomen zijn in dit onderzoek. Het gemiddelde in Slovenië is 23,8.

Tabel 2. Beschrijvende tabel gemiddeldes per land (N= 15.485)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
	Gem	Gem	Gem	Gem	Gem	Gem
1. België (N= 705)	7,93	7,69	1,94	3,25	4,13	3,18
2. Bulgarije (N=727)	6,05	5,21	2,66	2,22	4,05	2,71
3. Cyprus (N=368)	7,45	7,36	2,56	2,85	4,48	3,06
4. Tsjechië (N=887)	6,59	6,34	2,91	2,71	3,92	2,38
5. Duitsland (N=1279)	7,44	7,19	2,08	3,22	3,72	2,7
6. Denemarken (N=708)	8,37	8,44	2,11	3,76	4,24	2,58
7. Estland (N=741)	7,05	6,61	1,5	2,83	3,65	3,41
8. Spanje (N=678)	7,76	7,49	2,12	3,22	3,94	2,93
9. Finland (N=725)	8,08	8,02	1,89	3,16	4,02	2,79
10. Frankrijk (N=761)	7,16	6,28	2,25	3,14	3,92	2,36
11. Groot-Brittannië (N=941)	7,46	7,16	2,23	3,19	4,16	3,1
12. Griekenland (N=656)	6,22	5,82	2,88	2,35	4,53	2,98
13. Kroatië (N=435)	7,12	6,7	2,62	3,1	4,16	2,99
14. Hongarije (N=549)	6,68	5,96	2,61	2,52	3,81	2,33
15. Ierland (N=698)	7,04	6,58	2,41	3,01	4,37	3,02
16. Nederland (N=764)	7,92	7,87	2,11	3,42	3,97	3,26
17. Noorwegen (N=842)	8,04	7,99	1,65	3,58	4,19	2,84
18. Polen (N=634)	7,52	7,16	2,19	2,93	3,94	2,75
19. Portugal (N=604)	6,94	6,26	2,65	2,71	3,87	2,83
20. Zweden (N=702)	7,97	7,94	1,86	3,66	4,19	3,01
21. Slovenië (N=515)	7,55	7,19	2,15	3,35	3,96	2,66
22. Slowakije (N=566)	6,95	6,71	3,14	2,76	3,86	2,64

5.2 DIRECTE CORRELATIES

Om na te gaan of er een direct verband bestaat tussen de variabelen zijn de bivariatie correlaties opgesteld. Allereerst zijn hiervoor de variabelen gecentreerd. Dit is het proces waarbij de waarden van de variabelen worden aangegeven als afwijkingen van een centrale waarde. De centrale waarde die hier het meest voor gebruikt wordt, is het gemiddelde en is in dit onderzoek ook gehanteerd. De correlatiecoëfficiënten (Pearson's r) geven de directe relaties weer tussen de variabelen. De correlatiecoëfficiënten zijn weergegeven in tabel 3. De correlatie geeft de richting en sterkte aan van het verband tussen de twee variabelen.

Tabel 3. Correlaties

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. Geluk									
2. Levenstevredenheid	0,72**								
3. Baanonzekerheid	- 0,21**	- 0,22**							
4. Financiële zekerheid	0,37**	0,43**	- 0,28**						
5. Gezondheid	0,26**	0,26**	- 0,04**	0,16**					
6. Zelfontwikkeling	0,13**	0,16**	- 0,18**	0,17**	0,13**				
7. Geslacht	0,01	- 0,01	0,02	- 0,05**	- 0,03**	- 0,05**			
8. Leeftijd	- 0,07**	- 0,05**	- 0,06**	0,03**	- 0,23**	- 0,18**	0,01		
9. Opleidingsjaren	0,14**	0,16**	- 0,12**	0,24**	0,15**	0,13**	0,05**	- 0,10**	

** $p < 0,01$ * $p < 0,05$

De tabel kan kort worden samengevat. Er is een positief significante correlatie tussen geluk en levenstevredenheid ($b = 0,72$). Er bestaat een negatief significant verband tussen baanonzekerheid en geluk ($b = -0,21$), dus wanneer iemand meer baanonzeker is, is men minder gelukkig. Ook de levenstevredenheid is negatief gecorreleerd met baanonzekerheid. Financiële zekerheid heeft een positieve samenhang met geluk ($b = 0,37$) en levenstevredenheid ($b = 0,43$) net als gezondheid ($b = 0,26$) en zelfontwikkeling (respectievelijk $b = 0,13$ en $b = 0,16$). De controlevariabelen hebben een kleine significante samenhang met geluk en levenstevredenheid, waarbij opleidingsjaren de hoogste waarde heeft in verband met levenstevredenheid ($b = 0,16$).

5.3 MULTI-LEVEL ANALYSES

Tabel 4. Multi-level analyse van geluk

Variabele	1		2		3		4		5		6	
	b	(s.e.)	b	(s.e.)	b	(s.e.)	b	(s.e.)	b	(s.e.)	b	(s.e.)
Controlevariabelen												
Achtergrondkenmerken												
Geslacht (1 = vrouw)	0,06*	(0,03)	0,06*	(0,03)	0,13**	(0,03)	0,10**	(0,03)	0,08**	(0,03)	0,09**	(0,03)
Leeftijd	- 0,01**	(0,00)	- 0,01**	(0,00)	- 0,00**	(0,00)	- 0,01**	(0,00)	- 0,01**	(0,00)	- 0,00**	(0,00)
Opleidingsniveau	0,05**	(0,00)	0,04**	(0,00)	0,01*	(0,00)	0,02**	(0,00)	0,04**	(0,00)	0,03**	(0,00)
GDP	0,03	(0,02)	0,03	(0,02)	0,01	(0,02)	0,02	(0,01)	0,03	(0,02)	0,02	(0,02)
Gini	- 0,03	(0,04)	- 0,04	(0,04)	- 0,04	(0,03)	- 0,03	(0,03)	- 0,04	(0,04)	- 0,04	(0,04)
Sociale bescherming	0,03	(0,03)	0,02	(0,03)	0,01	(0,02)	0,01	(0,02)	0,03	(0,02)	0,03	(0,03)
Armoede	- 0,00	(0,05)	0,00	(0,05)	0,00	(0,04)	0,01	(0,04)	0,00	(0,05)	- 0,00	(0,05)
Individu												
Baanonzekerheid			- 0,23**	(0,01)	- 0,13**	(0,01)	- 0,16**	(0,01)	- 0,21**	(0,01)	- 0,20**	(0,01)
Financiële zekerheid					0,47**	(0,02)	0,57**	(0,02)				
Zelfontwikkeling					0,07**	(0,01)			0,13**	(0,01)		
Gezondheid					0,51**	(0,02)					0,58**	(0,02)
Intercept	- 0,06	(0,11)	- 0,06	(0,10)	- 0,19*	(0,09)	- 0,14	(0,08)	- 0,10	(0,10)	- 0,12	(0,12)
Model fit												
-2 Log likelihood	60.055,10		59.788,90		58.116,97		58.929,60		59.687,91		58.792,90	
Intraklasse correlatie	0,07		0,06		0,05		0,04		0,06		0,08	
Deviantie	236,07**		266,20**		1.671,93**		859,30**		100,99**		996**	

$N = 15.485$ respondenten; 22 landen

De gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten zijn weergegeven; standaardfouten tussen haakjes weergegeven

Leeg model: -2 Log likelihood = 60.291,17; Intercept = -0,02 (0,13); Intraklasse correlatie: 11,73%

** $p < 0,01$ * $p < 0,05$

In *model 1* zijn de effecten van de controlevariabelen onderzocht. Ten opzichte van het lege model levert het toevoegen van de controlevariabelen een betrouwbaarder model op (*deviantie* = 236,07, $p < 0,01$). De controlevariabelen hebben een significante invloed op het geluk.

De variabele baanonzekerheid is toegevoegd in *model 2*. Het model blijft betrouwbaar, net als het eerste model (*deviantie* = 266,20, $p < 0,01$). Baanonzekerheid heeft een negatief effect op het geluk van mensen. De richtingscoëfficiënt geeft de sterkte aan. In dit geval is er een significant negatief effect ($b = -0,23$). De intraklasse correlatie wordt 6%. Het percentage van de totale variantie van geluk is dus minder toe te schrijven aan de variantie tussen landen door het toevoegen van de variabele baanonzekerheid.

In *model 3* zijn de variabelen financiële zekerheid, zelfontwikkeling en gezondheid toegevoegd. Dit model is evenals model 1 en 2 betrouwbaar (*deviantie* = 1.671,93, $p < 0,01$). Het effect van baanonzekerheid op het geluk van mensen zwakt af, maar er blijft een negatief significant effect bestaan ($b = -0,13$). De toegevoegde variabelen hebben een significant positief effect op geluk,

waarbij gezondheid het sterkste correleert met geluk ($b = 0,51$), vervolgens financiële zekerheid ($b = 0,47$) en daarna zelfontwikkeling ($b = 0,07$). De intraklasse correlatie wordt in dit model 5% wat een daling van 1 procent punt is ten opzichte van model 2.

In model vier tot en met zes zijn de afzonderlijke variabelen apart toegevoegd. Allereerst is in *model 4* financiële zekerheid toegevoegd. De intraklasse correlatie zakt van 6 % naar 4%. Dit betekent dat door het toevoegen van financiële zekerheid nog maar 4% van de totale variantie van geluk is toe te schrijven aan de variantie tussen landen. Baanonzekerheid heeft een minder sterk positief significant effect ($b = -0,16$) op het geluk door het toevoegen van de variabele financiële zekerheid. In *model 5* is zelfontwikkeling toegevoegd. De intraklasse correlatie blijft gelijk: 6%. Hieruit kan dus worden aangenomen dat zelfontwikkeling geen effect heeft op de verklaarde variantie. De negatieve significante relatie van baanonzekerheid met geluk blijft bestaan, maar verandert niet sterk ($b = -0,21$). De samenhang tussen zelfontwikkeling en geluk is $b = 0,13$. In *model 6* is er nog een opmerkelijk aspect wanneer de variabele gezondheid wordt toegevoegd. De intraklasse correlatie neemt hier toe van 6% naar 8%. Het significante negatieve effect van baanonzekerheid op geluk is hier ten opzichte van model 2 weinig veranderd ($b = -0,20$). De relatie tussen gezondheid en geluk heeft wel een sterk positief significant effect ($b = 0,58$). Dus door het toevoegen van de variabele gezondheid neemt de totale variantie die toe te schrijven is aan de variantie tussen landen toe. Gezondheid heeft dus een significant verband met geluk, maar maakt het niet mogelijk om de variantie tussen landen te verklaren.

Tabel 5. Multi-level analyse van levenstevredenheid

Variabele	1		2		3		4		5		6	
	b	(s.e.)	b	(s.e.)	b	(s.e.)	b	(s.e.)	b	(s.e.)	b	(s.e.)
Controlevariabelen												
Achtergrondkenmerken												
Geslacht (1 = vrouw)	0,00	(0,03)	0,00	(0,03)	0,10**	(0,03)	0,07*	(0,03)	0,03	(0,03)	0,04	(0,03)
Leeftijd	- 0,01**	(0,00)	- 0,01**	(0,00)	- 0,00	(0,00)	- 0,01**	(0,00)	- 0,01**	(0,00)	- 0,00	(0,00)
Opleidingsniveau	0,06**	(0,00)	0,05**	(0,00)	0,01	(0,00)	0,02**	(0,00)	0,05**	(0,00)	0,04**	(0,00)
GDP	0,05*	(0,03)	0,05	(0,02)	0,03	(0,02)	0,03	(0,02)	0,04	(0,02)	0,04	(0,02)
Gini	- 0,06	(0,05)	- 0,06	(0,05)	- 0,07	(0,04)	- 0,05	(0,04)	- 0,07	(0,05)	- 0,07	(0,05)
Sociale bescherming	0,02	(0,04)	0,02	(0,03)	0,00	(0,03)	- 0,00	(0,03)	0,02	(0,03)	0,02	(0,04)
Armoede	0,01	(0,07)	0,02	(0,07)	0,02	(0,05)	0,02	(0,05)	0,02	(0,06)	0,01	(0,07)
Individu												
Baanonzekerheid			- 0,28**	(0,02)	- 0,15**	(0,01)	- 0,18**	(0,01)	- 0,24**	(0,02)	- 0,24**	(0,01)
Financiële zekerheid					0,67**	(0,02)	0,78**	(0,02)				
Zelfontwikkeling					0,11**	(0,01)			0,19**	(0,01)		
Gezondheid					0,55**	(0,02)					0,65**	(0,02)
Intercept	0,03	(0,14)	0,03	(0,13)	- 0,14	(0,11)	- 0,07	(0,11)	- 0,01	(0,13)	- 0,04	(0,13)
Model fit												
-2 Log likelihood	63.669,74		63.354,81		61.223,90		62.039,47		62.183,50		62.350,61	
Intraklasse correlatie	0,10		0,08		0,07		0,06		0,08		0,10	
Deviantie	225,81**		314,92**		2.130,92**		1.315,34**		171,31**		1.004,20**	

$N = 15.485$ respondenten; 22 landen

De gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten zijn weergegeven; standaardfouten tussen haakjes weergegeven

Leeg model: -2 Log likelihood = 63.895,55; Intercept = -0,02 (0,18); Intraklasse correlatie: 15,85%

** $p < 0,01$ * $p < 0,05$

Wanneer tabel 5 vergeleken wordt met tabel 4 is lijkt hier ook sprake te zijn van een mediërend effect. Bovendien is waar te nemen dat ten opzichte van het lege model, bij *model 1* de totale variantie van geluk dat toe te schrijven is aan de variantie tussen landen sterker daalt, met 5,85 procentpunt door het toevoegen van de controlevariabelen.

De variabele baanonzekerheid is toegevoegd in *model 2*. Het voornaamste verschil ten opzichte van tabel 4 is dat de variantie ook weer sterker daalt, naar 8%. De baanonzekerheid heeft hier een sterker effect op de levenstevredenheid dan op het geluk van mensen ($b = -0,28$). Dit gegeven stelt vast dat baanonzekerheid zoals verwacht een negatieve invloed heeft op het geluk.

In *model 3* wordt vervolgens duidelijk dat de effecten sterker zijn dan wanneer de afhankelijke variabele geluk is. Het effect van baanonzekerheid op de levenstevredenheid van mensen zwakt af, maar er blijft een negatief significant effect bestaan ($b = -0,15$). De variabelen hebben een significant positief effect op levenstevredenheid. Opvallend is dat gezondheid het sterkste correleert met geluk ($b = 0,51$) en dat financiële zekerheid het sterkste correleert met de levenstevredenheid ($b = 0,67$), vervolgens gezondheid ($b = 0,55$) en daarna zelfontwikkeling ($b = 0,11$). De intraklasse correlatie wordt in dit model 7% wat een daling van 1 procent punt is ten opzicht van model 2.

In model vier tot en met zes zijn de afzonderlijke variabelen apart toegevoegd. Allereerst is in *model 4* gekeken naar de financiële zekerheid. De intraklasse correlatie zakt van 8% naar 6%, wat

betekent dat door het toevoegen van financiële zekerheid nog 6% van de totale variantie van levenstevredenheid is toe te schrijven aan de variantie tussen landen. Baanonzekerheid heeft een minder negatief significant effect ($b = -0,18$) op het geluk door het toevoegen van de variabele financiële zekerheid. In *model 5* is de variabele zelfontwikkeling toegevoegd. De intraklasse correlatie blijft hier gelijk; 8%. Hieruit kan dus worden aangenomen dat zelfontwikkeling geen effect heeft op de verklaarde variantie. De negatieve significante relatie van baanonzekerheid met levenstevredenheid blijft bestaan, maar verandert niet sterk ($b = -0,24$) en ook de relatie van zelfontwikkeling met levenstevredenheid is niet sterk ($b = 0,19$). In *model 6* is er nog een opmerkelijk aspect wanneer de variabele gezondheid wordt toegevoegd. De intraklasse correlatie neemt hier toe van 8% naar 10%. Het significante negatieve effect van baanonzekerheid op levenstevredenheid is hier ten opzichte van *model 2* weinig veranderd ($b = -0,24$). De relatie tussen gezondheid en levenstevredenheid heeft wel een sterk positief significant effect ($b = 0,65$). Dus door het toevoegen van de variabele gezondheid neemt de totale variantie die toe te schrijven is aan de variantie tussen landen toe. Gezondheid heeft dus een significant verband met geluk, maar maakt het niet mogelijk om de variantie tussen landen te verklaren.

In tabel 4 en 5 zijn de relaties van baanonzekerheid met respectievelijk geluk en levenstevredenheid onderzocht en is de relatie van de mediërende variabelen met geluk onderzocht. Om ook de relatie van baanonzekerheid met de mediërende variabelen te onderzoeken is er nog een multi-level analyse gedaan naar deze relaties. De resultaten worden weergegeven in tabel 6. Hierbij zijn de modellen opgesteld waarbij de controlevariabelen worden toegevoegd en de variabele baanonzekerheid (onafhankelijke variabele) zoals in *model 3* van tabel 4. De lege modellen staan onder de tabel genoteerd.

Tabel 6. Multi-level analyse van financiële zekerheid, zelfontwikkeling en gezondheid als afhankelijke variabelen.

Variabele	Financiële zekerheid (1)		Zelfontwikkeling (2)		Gezondheid (3)	
	b	(s.e.)	b	(s.e.)	b	(s.e.)
Controlevariabelen						
Achtergrondkenmerken						
Geslacht (1 = vrouw)	- 0,08**	(0,01)	- 0,15**	(0,02)	- 0,06**	(0,01)
Leeftijd	0,00**	(0,00)	- 0,02**	(0,00)	- 0,01**	(0,00)
Opleidingsniveau	0,04**	(0,00)	0,03**	(0,00)	0,02**	(0,00)
GDP	0,02	(0,01)	0,01	(0,01)	0,01	(0,01)
Gini	- 0,02	(0,02)	0,05*	(0,02)	0,02	(0,02)
Sociale bescherming	0,03	(0,01)	- 0,01	(0,02)	- 0,00	(0,01)
Armoede	- 0,00	(0,03)	- 0,03	(0,03)	0,01	(0,03)
Individu						
Baanonzekerheid	- 0,12**	(0,01)	- 0,17**	(0,01)	- 0,05**	(0,01)
Intercept	0,14*	(0,06)	0,23**	(0,06)	0,11	(0,05)
Model fit						
-2 Log likelihood	32.417,67		44.967,79		33.760,94	
Intraklasse correlatie	0,11		0,06		0,09	
Deviantie	1.239,81**		1.149,72**		1.112,34**	

$N = 15.485$ respondenten; 22 landen

De gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten zijn weergegeven; standaardfouten tussen haakjes weergegeven
Lege modellen:

1. Financiële zekerheid: -2 Log likelihood = 33.657,48; Intercept = -0,02 (0,09); Intraklasse correlatie: 23,88%
2. Zelfontwikkeling: -2 Log likelihood = 46.117,51; Intercept = 0,00 (0,06); Intraklasse correlatie: 6,56%
3. Gezondheid: -2 Log likelihood = 34.873,29; Intercept = 0,02 (0,05); Intraklasse correlatie: 8,33%

** $p < 0,01$ * $p < 0,05$

In *model 1* is er een significant negatief effect waar te nemen van baanonzekerheid op financiële zekerheid ($b = -0,12$). Ten opzichte van het lege model levert *model 1* een betrouwbaarder model op (*deviantie* = 1.239,81, $p < 0,01$). De intraklasse correlatie laat zien dat in het lege model 23,88% van de totale variantie van geluk is toe te schrijven aan de variantie tussen landen. Na het toevoegen van de controlevariabelen en baanonzekerheid wordt dit 11%.

In *model 2* is er een significant negatief effect waar te nemen van baanonzekerheid op zelfontwikkeling ($b = -0,17$). Model 2 blijft betrouwbaar (*deviantie* = 1.112,34 $p < 0,01$). De intraklasse correlatie laat zien dat in het lege model 6,56% van de totale variantie van geluk is toe te schrijven aan de variantie tussen landen. Na het toevoegen van de controlevariabelen en baanonzekerheid wordt dit 6%.

In *model 3* is tenslotte ook een significant negatief effect waar te nemen van baanonzekerheid op gezondheid ($b = -0,05$). Baanonzekerheid heeft dus maar een zeer klein negatief effect op de gezondheid. Ten opzichte van het lege model levert *model 3* geen verandering op wat betreft betrouwbaarheid (*deviantie* = 1.149,72, $p < 0,01$). De intraklasse correlatie laat zien dat in het lege model 8,33% van de totale variantie van geluk is toe te schrijven aan de variantie tussen landen. Na het toevoegen van de controlevariabelen en baanonzekerheid wordt dit 9%. Dus door het toevoegen van de variabelen neemt de totale variantie die toe te schrijven is aan de variantie tussen landen toe. Baanonzekerheid heeft dus een significant effect op gezondheid, maar maakt het niet mogelijk om de variantie tussen landen te verklaren.

Opvallend is dat het positieve verband tussen baanonzekerheid en zelfontwikkeling sterker is dan tussen baanonzekerheid en financiële zekerheid en tussen baanonzekerheid en gezondheid. Zelfontwikkeling lijkt de relatie van baanonzekerheid met geluk het minst te kunnen verklaren, maar heeft wel de sterkste samenhang met baanonzekerheid. De variabele gezondheid die een sterke samenhang liet zien met geluk, blijkt uit deze analyse een minder sterke effect te hebben op baanonzekerheid.

Met de resultaten uit tabel 4, 5 en 6 is een Sobel test uitgevoerd. De Sobel test meet of het effect via de mediator significant afwijkt van nul. Allereerst is het mediatie effect van geluk onderzocht. Voor zowel mediatie via financiële zekerheid (Sobel $Z = -11,83$, $p = 0,00$), zelfontwikkeling (Sobel $Z = -10,33$, $p = 0,00$) als mediatie via gezondheid (Sobel $Z = -4,93$, $p = 0,00$) was deze test significant. Zowel bij levenstevredenheid is de mediatie via financiële zekerheid (Sobel $Z = -12,33$, $p = 0,00$), zelfontwikkeling (Sobel $Z = -12,67$, $p = 0,00$) als de mediatie via gezondheid (Sobel $Z = -4,94$, $p = 0,00$) significant. Omdat baanonzekerheid na controle van de variabelen op het geluk en levenstevredenheid nog steeds significant is, is er sprake van partiële mediatie.

Op basis van de multi-level analyses en de Sobel test kan hypothese 1 worden aangenomen. *Financiële zekerheid medieert de negatieve relatie tussen baanonzekerheid en geluk en levenstevredenheid.* Ook hypothese 2 kan worden aangenomen. *Zelfontwikkeling medieert de negatieve relatie tussen baanonzekerheid en geluk en levenstevredenheid.* Tot slot kan de laatste hypothese ook worden aangenomen. *Gezondheid medieert de negatieve relatie tussen baanonzekerheid en geluk en levenstevredenheid.* Financiële zekerheid medieert de negatieve relatie tussen baanonzekerheid en geluk en levenstevredenheid het sterkst.

Tot slot is er met behulp van de regressiemethode onderzocht wat de effecten zijn van de mediërende variabelen *per land*. Deze tabellen zijn in de bijlage weergegeven. Hierbij zijn de resultaten bij tabel 7 gericht op de afhankelijke variabele geluk en in tabel 8 is de afhankelijke variabele levenstevredenheid. Zoals uit tabel 5 blijkt, hebben de mediërende variabelen een sterker effect wanneer de afhankelijke variabele levenstevredenheid betreft. Per land is gekeken in hoeverre de verschillende mediërende variabelen een verklaring kunnen zijn wat betreft het verband tussen baanonzekerheid en geluk. De resultaten zijn terug te vinden in bijlage II.

Opvallend is dat niet in alle landen de variabelen een verklaring zijn voor het niveau van geluk of levenstevredenheid. Bij België, Cyprus, Denemarken, Spanje en Hongarije valt het significante effect van baanonzekerheid op levenstevredenheid weg na het toevoegen van de mediërende variabelen. Daarnaast is te zien dat in Frankrijk, Kroatië, Portugal en Slowakije in het eerste model geen significant verband is tussen baanonzekerheid en levenstevredenheid. De mediërende variabelen hebben afzonderlijk wel effect op de levenstevredenheid.

6 CONCLUSIE EN DISCUSSIE

In dit onderzoek is de negatieve relatie van baanonzekerheid met het geluk en de levenstevredenheid onderzocht. Er is onderzocht welke variabelen mogelijke verklaringen kunnen zijn in deze relatie en er is gebruik gemaakt van multi-level analyse om variabelen op nationaal niveau mee te nemen en zo een landvergelijkende analyse uit te voeren. De variabelen baanonzekerheid, geluk, levenstevredenheid, financiële zekerheid, zelfontwikkeling en gezondheid zijn meegenomen in dit onderzoek. Met behulp van de onderzoeksresultaten kan de hoofdvraag van het onderzoek worden beantwoord:

In hoeverre wordt de negatieve relatie van baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid verklaard door financiële zekerheid, zelfontplooiing en gezondheid (in verschillende landen)?

In dit onderzoek is allereerst aangetoond dat baanonzekerheid een negatieve invloed heeft op het geluk en de levenstevredenheid van werknemers. Deze vooraf veronderstelde verwachting is dus in dit onderzoek bevestigd. Deze uitkomst is ook in overeenstemming met eerdere onderzoeken naar de relatie tussen baanonzekerheid en geluk (Richter, 2011; De Witte, 2003; Sverke & Hellgren, 2002; De Witte, Hooge, Vandoorne & Glorieux, 2001). Eerdere onderzoeken hebben echter geen onderscheid gemaakt tussen het meten van de begrippen geluk en levenstevredenheid. Dit onderzoek levert een verfijning op door zowel geluk als levenstevredenheid te meten. Er is hiervoor gekozen op basis van de theorie van Veenhoven (2006) over het begrip geluk. Veenhoven (2006) beschrijft de verschillende definities van geluk en geeft aan dat de begrippen apart kunnen worden benaderd. Vooraf werd verondersteld dat het mogelijk is dat de begrippen als synoniemen worden gebruikt in de relatie van baanonzekerheid met geluk en in de relatie van baanonzekerheid met levenstevredenheid. Dit onderzoek bevestigt deze verwachting.

In dit onderzoek is vervolgens ook de negatieve relatie aangetoond van baanonzekerheid met financiële zekerheid. Een toename van baanonzekerheid zorgt voor een afname van ervaring van financiële zekerheid bij medewerkers. Dit sluit aan bij resultaten van andere onderzoeken (De Lucia & Meacci, 2005; Stynen & De Witte, 2002). Daarnaast is uit de multi-level analyse gebleken dat er een positieve relatie bestaat van financiële zekerheid met geluk en levenstevredenheid. Dit betekent dat meer financiële zekerheid een toename van geluk en levenstevredenheid betekent. Dit sluit niet aan bij de theorie van Easterlin (2001) die stelt dat een bepaald niveau van geluk niet beïnvloed wordt door externe factoren. Easterlin (2001) houdt echter geen rekening met de subjectieve toestand van werknemers, waar in dit onderzoek wel rekening mee is gehouden. De resultaten tonen daarnaast aan dat de toename van levenstevredenheid sterker is dan geluk. Dit kan verklaard worden door de affectieve theorie van Veenhoven (2006), waarbij levenstevredenheid het globale niveau betreft; het algehele geluk. Het ervaren geluk is echter een breed begrip en kan soms ook betrekking hebben op een bepaald domein op een bepaald moment in het leven. Het is mogelijk dat respondenten de vraag

over geluk anders interpreteert dan de vraag over levenstevredenheid, waardoor resultaten iets afwijken. Met in het achterhoofd het gegeven dat inkomen een belangrijke maatstaf is voor het meten van geluk (Frey & Stutzer, 2002) kan dan worden aangenomen dat wanneer baanonzekerheid een fase in het leven betreft, het effect van financiële zekerheid op het geluk minder is dan op de levenstevredenheid. Dit onderzoek toont aan dat de relaties tussen landen met betrekking tot financiële zekerheid verschillen. Dit sluit aan bij theorie van Frey en Stutzer (2001). Frey en Stutzer (2001) tonen in hun onderzoek aan dat mensen in rijkere landen vaak gelukkiger zijn dan mensen in armere landen. Hiervan is echter sprake tot een bepaald niveau van geluk. Wanneer dat is bereikt, doet het inkomen er minder toe. Bovendien stellen Frey en Stutzer (2001) dat het niveau van geluk meer is toe te schrijven aan de democratische factoren van het land. Landen met een stabiele democratie hebben vaak ook een hoger inkomen per persoon. In dit verband komen Frey en Stutzer (2001) met nog een verklaring. Mogelijk maakt een hoger inkomen de gezondheid beter en daardoor het geluksniveau. Ook dan spelen democratische factoren een rol in het geluksniveau. Dit zou aanleiding kunnen vormen voor vervolgonderzoek.

Dit onderzoek heeft ook aangetoond dat er een negatieve relatie is van baanonzekerheid met zelfontwikkeling. Dit betekent dat een toename van baanonzekerheid zorgt voor een afname van zelfontwikkeling. De theoretische verklaring hiervoor kan gevonden worden in het ‘nieuwe’ psychologische contract waarin zelfontplooiing en ontwikkeling vaak een belangrijke plek innemen (Schalk, De Jong & Freese, 2007). Ondanks dat de perceptie van de inhoud van het psychologisch contract kan verschillen, wordt in dit onderzoek duidelijk dat baanonzekerheid het sterkst in relatie wordt gebracht met zelfontwikkeling. Uit de multi-level analyse blijkt dat de relatie van zelfontwikkeling met geluk en levenstevredenheid het minst sterk is in vergelijking met financiële zekerheid en gezondheid. Een mogelijke verklaring hiervoor kan gevonden worden in de theorie van Layard (2005) over geluk. In dit onderzoek is gekozen om de zelfontwikkeling te meten aan de hand van ontwikkelingsmogelijkheden in de huidige baan. Layard (2005) spreekt echter meer over persoonlijke vrijheid en persoonlijke waarden in dit opzicht. Mogelijk vervolgonderzoek zou dus met andere variabelen deze relatie kunnen onderzoeken en kunnen onderzoeken of dit een ander resultaat oplevert.

Daarnaast heeft dit onderzoek aangetoond dat er een negatieve relatie is van baanonzekerheid met de gezondheid. Een toename van baanonzekerheid zorgt voor een afname van de gezondheid. Dit sluit aan bij eerdere onderzoeken (Barling & Kelloway, 1996; Roskies & Louis-Guerin, 1990; Orpen, 1993). De relatie is het kleinst in de vergelijking van de relatie van baanonzekerheid met financiële zekerheid en zelfontwikkeling. Een verklaring hiervoor kan gezocht worden in wat voor impact de persoonlijkheid heeft op de perceptie van baanonzekerheid (Roskies et al., 1993). Onderzoek van Roskies et al. (1993) toont aan dat per situatie en persoonlijkheid de ervaring van onzekerheid kan variëren. Uit de multi-level analyse blijkt dat de samenhang tussen gezondheid en geluk en levenstevredenheid sterk is. Een toename van gezondheid zorgt voor een toename van geluk en

levenstevredenheid. Dit sluit niet aan bij de theorie van Michalos (2003) die stelt dat gezondheid geen belangrijke determinant is van geluk.

In dit onderzoek is er bovendien een negatieve relatie van baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid gevonden. Wanneer de afzonderlijke variabelen financiële zekerheid, zelfontwikkeling en gezondheid worden toegevoegd, neemt de correlatie van de relatie baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid af, maar blijft significant. Met behulp van de analyses en de Sobel test betekent dit dat financiële zekerheid, zelfontwikkeling en gezondheid een verklaring bieden voor de negatieve relatie tussen baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid. Dit sluit aan bij de vooraf opgestelde verwachtingen. Tot slot geeft dit onderzoek inzicht in de relatie van baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid in verschillende landen. De verschillen tussen landen kunnen worden verklaard door nationale regelgeving. Met betrekking tot financiële zekerheid kan hier gedacht worden aan het sociale stelsel. Wanneer het om zelfontwikkeling gaat, kan dit afhankelijk zijn van de subsidies en opleidingsregelingen die gelden in het land en wanneer het om gezondheid gaat kan er gekeken worden naar de verschillen in de zorg en hoe deze is georganiseerd. Vervolgonderzoek kan ervoor kiezen om een aantal landen te selecteren op basis van verschillen op nationaal beleidsniveau. Op die manier kunnen andere verklaringen worden onderzocht die specifiek gericht zijn op nationaal niveau in plaats van individueel niveau.

Tot slot zijn er nog enkele discussiepunten en suggesties voor toekomstig onderzoek. De onderzoeksuitkomsten wijzen erop dat het geluk een zeer moeilijk definieerbaar begrip is. In dit onderzoek is gekozen om de affectieve theorie van Veenhoven (2006) centraal te stellen. Hierdoor wordt gekozen voor een aantal factoren die als verklaringen worden opgesteld, waarbij de vergelijking, het sociale construct en reflectieve beoordeling buiten beschouwing worden gelaten. Deze factoren staan centraal in de cognitieve theorie van Veenhoven (2006). Vervolgonderzoek kan deze theorie centraal stellen, om na te gaan of er andere verklaringen mogelijk zijn voor de negatieve relatie van baanonzekerheid met geluk en levenstevredenheid. Bovendien zijn er vooraf relaties verondersteld en op basis van literatuur is dit ondersteund. De samenhang van baanonzekerheid met financiële zekerheid, zelfontwikkeling en gezondheid is onderzocht en het verband van deze variabelen met het desbetreffende geluk en de levenstevredenheid. De vraag is of baanonzekerheid tot minder geluk leidt of dat juist minder geluk of minder financiële zekerheid, zelfontwikkeling of slechte gezondheid leidt tot baanonzekerheid. Vervolgonderzoek zou de baanonzekerheid als afhankelijke variabele kunnen opstellen met financiële zekerheid, zelfontwikkeling, gezondheid en geluk als onafhankelijke variabelen om zo dit onderzoek te kunnen aanvullen. Daarnaast is in dit onderzoek geen rekening gehouden met het aspect tijd. Mogelijk is de subjectieve ervaring van geluk en levenstevredenheid anders door de tijd heen. Longitudinaal onderzoek kan hier meer inzicht in geven. Door middel van diverse panels van ESS in één onderzoek te gebruiken, kan worden nagegaan wat voor veranderingen er plaats hebben gevonden met betrekking tot de verschillende variabelen en het geluk van de respondenten. Daarnaast is het aan te raden om na te denken over andere variabelen

die te gebruiken zijn voor de variabele zelfontwikkeling en financiële zekerheid. Bij zelfontwikkeling is de vraag gekoppeld aan de zelfontwikkeling in de huidige baan. Bij financiële zekerheid gaat het om de vraag in hoeverre het makkelijk is om rond te komen met het huidige gezinsinkomen. Het kan ter discussie worden gesteld of deze variabelen de begrippen op de juiste manier conceptualiseren. Bovendien kan de variabele baanonzekerheid ook tot de nodige discussie leiden. In dit onderzoek is gevraagd in hoeverre iemand baanzeker is. Mogelijk is het zo dat baanzekerheid niet per definitie leidt tot geluk, maar dat baanonzekerheid wel tot minder geluk leidt. Omdat er nu specifiek is gevraagd naar baanzekerheid en aangenomen is dat wanneer iemand hier laag op scoort baanonzeker is, kan dit vraagstuk niet worden opgelost.

7 REFERENTIES

- Anderson, C. J. & Pontusson, J. (2007). Workers, worries and welfare states: Social protection and job insecurity in 15 OECD countries. *European Journal of Political Research*, 46(2), 211 – 235.
- Ashford, S., Lee, C. & Bobko, P. (1989). Content, causes, and consequences of job insecurity: A theory-based measure and substantive test. *Academy of Management Journal*, 32(4), 803 – 829.
- Barling, J. & Kelloway, E. K. (1996). Job insecurity and health: The moderating role of workplace control. *Stress Medicine*, 12, 253 – 259.
- Baron, R. M. & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173 – 1182.
- Bickel, R. (2007). *Multilevel analysis for applied research. It's just regression!* New York, NY: Guilford Press.
- Borg, I. & Elizur, D. (1993). Job insecurity: Correlates, moderators and measurement. *International Journal of Manpower*, 13(2), 13 – 26.
- Cuyper, N. de. & Witte, H. de. (2006). Autonomy and workload among temporary workers: Their effects on job satisfaction, organizational commitment, life satisfaction and self-rated performance. *International Journal of Stress Management*, 13(4), 441 – 459.
- Davidson, R. (1992). Emotion and affective style: Hemispheric substrates. *Psychological Science*, 3(1), 39 – 43.
- Easterlin, R. A. (2001). Income and happiness: Towards a unified theory. *The Economic Journal*, 111(473), 465 – 484.
- Erlinghagen, M. (2008). Self-perceived job insecurity and social context: A multi-level analysis of 17 European countries. *European Sociological Review*, 24(2), 183 – 197.
- Frey, B. S. & Stutzer, A. (2002). What can economists learn from happiness research? *Journal of Economic Literature*, 40(2), 402 – 435.
- Gianetti, C., Madia, M. & Moretti, L. (2012). *Job insecurity and financial distress*. Verkregen op 7 mei, 2012, van http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1991899.
- Greenhalgh, L. & Rosenblatt, Z. (1984). Job insecurity: Toward conceptual clarity. *Academy of Management Review*, 9(3), 438 – 448.
- Hellgren, J., Sverke, M. & Isaksson, K. (1999). A two-dimensional approach to job insecurity: Consequences for employee attitudes and well-being. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8(2), 179 – 195.
- Helliwell, J. F. (2003). How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. *Economic Modelling*, 20(2), 331 – 360.
- Hiltrop, J. M. (1995). The changing psychological contract: The human resource challenge of the 1990's. *European Management Journal*, 13(3), 286 – 294.
- Hox, J. J. & Kreft, I. G. G. (1994). Multilevel analysis methods. *Sociological Methods and Research*, 22, 283 – 299.
- Layard, R. (2005). *Happiness. Lessons from a new science*. Londen: Penguin.
- Loewenstein, G. & Schkade, D. (1999). Wouldn't it be nice? Predicting future feelings. In D. Kahneman, E. Diener & N. Schwarz (Eds.), *Well-being: Foundations of hedonic psychology* (p. 85 – 105). New York, NY: Russell-Sage.
- Lucia, C. de. & Meacci, M. (2005). *Does job security matter for consumption? An analysis on Italian microdata*. Rome, Italy: Istituto Di Studi E Analisi Economica.
- Michalos, A. (1979). Satisfaction and happiness. *Social Indicators Research*, 8, 285 – 422.

- Michalos, A. (2003). *Essays on the quality of life*. Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Nierop, C. (2001). Flexible work-arrangements and the quality of life. Amsterdam, The Netherlands: Universiteit van Amsterdam.
- Ormel, H. (1984). Een moeilijk leven of moeite met leven? In R. Veenhoven (Ed.), *Betere wereld gelukkiger mensen?* (p. 24 – 43). Lisse, The Netherlands: Swets & Zeitlinger B.V.
- Orpen, C. (1993). Correlations between job insecurity and psychological well-being among white and black employees in South Africa. *Perceptual and Motor Skills*, 76, 885 – 886.
- Richter, A. (2011). *Job insecurity and its consequences: Investigating moderators, mediators and gender*. Stockholm, Sweden: Department of Psychology, Stockholm University.
- Roskies, E. & Louis-Guerin, C. (1990). Job insecurity in managers : Antecedents and consequences. *Journal of Organizational Behavior*, 11(5), 345 – 359.
- Roskies, E., Louis-Guerin, C. & Fournier, C. (1993). Coping with job insecurity: How does personality make a difference? *Journal of Organizational Behavior*, 14, 617 – 630.
- Rousseau, D. M. & Tijoriwala, S. A. (1998). Assessing psychological contracts: Issues, alternatives and measures. *Journal of Organizational Behavior*, 19, 679 – 695.
- Ruyssveldt, J., Witte, M. de. & Grumbkow, J. (1998). *Organiseren van mens en arbeid: Hedendaagse benaderingen van de kwaliteit van arbeid*. Heerlen, Nederland: Open Universiteit.
- Schalk, R., Jong, J. de. & Freese, C. (2007). Psychologische contracten in organisaties: Theorie en praktijk. *Tijdschrift voor HRM*, 10, 7 – 24.
- Schaufeli, W. (2006). De psychologie van arbeid en gezondheid. Verkregen op 15 mei, 2012, van http://www.beanmanaged.eu/pdf/articles/arnoldbakker/article_arnold_bakker_148.pdf.
- Schaufeli, W. B., Taris, T. W. & Rhenen, W. van. (2008). Workaholism, burnout and engagement: Three of a kind or three different kinds of employee well-being. *Applied Psychology: An International Review*, 57, 173 – 203.
- Stutzer, A. (2003). The role of income aspirations in individual happiness. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 54, 89 – 109.
- Stynen, D. & Witte, H. de. (2011). Onzekerheid over werk stimuleert wantrouwen. *S&D*, 9(10), 68 – 74.
- Sverke, M. & Hellgren, J. (2002). The nature of job insecurity: Understanding employment insecurity on the brink of a new millennium. *Applied Psychology: An International Review*, 51(1), 23 – 42.
- Sverke, M., Hellgren, J. & Näswall, K. (2006). *Job insecurity. A literature review*. Stockholm, Zweden: National Institute For Working Life.
- Veenhoven, R. (2000). The four qualities of life. Ordering concepts and measures of the good life. *Journal Of Happiness Studies*, 1, 1 – 39.
- Veenhoven, R. (2006). How do we assess how happy we are? Tenets, implication and tenability of three theories. A. K. Dutt & B. Radcliff (Eds.), *Happiness, economics and politics: Towards a multi-disciplinary approach* (p. 45 – 69). Cheltenham, UK: Edward Elger Publishers.
- Veenhoven, R. (2008). Meten van bruto nationaal geluk. *TPE digitaal*, 2(3), 10 – 35.
- Veenhoven, R. (2009). Groter geluk voor een groter aantal. Is dat mogelijk en wenselijk? *Ethiek & Maatschappij*, 12(1), 25 – 50.
- Veenhoven, R. (2010). How universal is happiness? In E. Diener, J. F. Helliwell & J. F. Kahneman (Eds.), *International differences in well-Being*. New York, NY: Oxford University Press.
- Veer, A. J. E. de., Poortvliet, E. P., Vogel, B. & Francke, A. L. (2007). *De aantrekkelijkheid van het beroep 2007. Een peiling onder het panel verpleegkundigen en verzorgenden*. Utrecht, The Netherlands: Nivel.
- Vuuren, T. van. (1990). *Met ontslag bedreigd. Werknemers in onzekerheid over hun arbeidsplaats bij veranderingen in de organisatie*. Amsterdam, The Netherlands: VU Uitgeverij.

- Vuuren, T. van., Klandermans, B., Jacobson, D. & Hartley, J. (1991). Employees' reactions to job insecurity. In J. Hartley, D. Jacobson, B. Klandermans, & T. Van Vuuren (Eds.), *Job insecurity: Coping with jobs at risk* (79 – 103). London, UK: Sage.
- Witte, H. de. (1999). Job insecurity and psychological well-being: Review of the literature and exploration of some unresolved issues. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8(2), 155 – 177.
- Witte, H. de. (2003). Over de gevolgen van werkloosheid en jobonzekerheid voor het welzijn: Empirische toets op basis van de Europese waardenstudie. *Klinische Psychologie*, 33(1), 7 – 21.
- Witte, H. de. (2009). *November conference 2009: De retentiecode: Professor Hans de Witte over jobonzekerheid en retentie. "De medewerker neemt al mentaal afscheid"*. Verkregen op 20 april, 2012, van <http://www.novemberconference.be/nieuws/november-conference-2009-de-retentiecode-professor-hans-de-witte-over-jobonzekerheid-en-retentie-de-medewerker-neemt-al-mentaal-afschied>.
- Witte, H. de, Handaja, Y. (2006). De impact van kwantitatieve en kwalitatieve jobonzekerheid op het welzijn. *Tijdschrift van het Steunpunt*, 4, 150 – 157.
- Witte, H. de, Hooge, J., Vandoorne, J. & Glorieux, I. (2001). Prettig werken in een gezonde samenleving. Omvang, verschillen en gevolgen van arbeidstevredenheid in Vlaanderen. In: Administratie Planning en Statistiek (Red.), *Vlaanderen gepeild! De vlaamse overheid en burgeronderzoek 2001* (p. 73 – 98). Brussel, Belgium: Ministerie van Vlaamse Gemeenschap.

8 BIJLAGE

BIJLAGE I SYNTAX

```
DATASET ACTIVATE DATASET1.  
MATCH FILES /FILE=*  
  /TABLE='Y:\EUROSTAT.SAV'  
  /RENAME (EXPCAREELDERY INEQINCOME SOC BENFAM = D0 D1 D2)  
  /BY CNTRY  
  /DROP= D0 D1 D2.  
EXECUTE.
```

```
DESCRIPTIVES VARIABLES= HAPPY STFLIFE JBSCR HINCFEL HEALTH OPRTAD GNDR AGEA  
EDUYRS GDP GINI SOC PROT POVERTY  
  /STATISTICS=MEAN STDDEV MIN MAX.
```

```
RECODE HINCFEL (1=4) (2=3) (3=2) (4=1) (7=7) (8=8) (9=9).  
EXECUTE.
```

```
RECODE HEALTH (1=5) (2=4) (3=3) (4=2) (5=1) (7=7) (8=8) (9=9).  
EXECUTE.
```

```
RECODE OPRTAD (1=5) (2=4) (3=3) (4=2) (5=1) (7=7) (8=8) (9=9).  
EXECUTE.
```

```
REGRESSION  
  /MISSING LISTWISE  
  /STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA  
  /CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)  
  /NOORIGIN  
  /DEPENDENT HAPPY  
  /METHOD=ENTER STFLIFE JBSCR OPRTAD HEALTH HINCFEL GDP GINI SOC PROT POVERTY  
GNDR AGEA EDUYRS  
  /SAVE SDFIT.
```

```
USE ALL.  
FILTER BY SDF_1.  
EXECUTE.
```

- DESCRIPTIVES PER LAND

```
AUTORECODE VARIABLES=CNTRY  
  /INTO CNTRY_N  
  /PRINT.
```

```
USE ALL.  
COMPUTE FILTER_$=(CNTRY_N = 22).  
VARIABLE LABEL FILTER_$ 'CNTRY_N = 22 (FILTER)'.  
VALUE LABELS FILTER_$ 0 'NOT SELECTED' 1 'SELECTED'.  
FORMAT FILTER_$ (F1.0).  
FILTER BY FILTER_$.
```

EXECUTE.

DESCRIPTIVES VARIABLES=CNTRY_N HAPPY HEALTH GNDR JBSCR OPRTAD EDUYRS HINCFEL
AGEA
/STATISTICS=MEAN STDDEV MIN MAX.

USE ALL.
FILTER BY SDF_1.
EXECUTE.

DESCRIPTIVES VARIABLES=HAPPY STFLIFE JBSCR HINCFEL HEALTH OPRTAD GNDR AGEA
EDUYRS GDP GINI SOCPROT POVERTY
/STATISTICS=MEAN STDDEV MIN MAX.

COMPUTE HAPPY_C=HAPPY - 7.35.
COMPUTE STFLIFE_C=STFLIFE - 7.02.

COMPUTE AGEA_C=AGEA - 42.05.
COMPUTE EDUYRS_C=EDUYRS - 13.79.
COMPUTE JBSCR_C=JBSCR - 2.74.
COMPUTE HINCFEL_C=HINCFEL - 3.06.
COMPUTE HEALTH_C=HEALTH - 4.03.
COMPUTE OPRTAD_C=OPRTAD - 2.84.

COMPUTE GDPINDEX_C= GDP - 24.8032.
EXECUTE.
COMPUTE GINI_C=GINI - 28.5750.
COMPUTE SOCPROT_C= SOCPROT - 26.62988638.
COMPUTE POVERTY_C=POVERTY - 6.9892.

DATASET ACTIVATE DATASET1.
DESCRIPTIVES VARIABLES=HAPPY_C STFLIFE_C AGEA_C EDUYRS_C JBSCR_C HINCFEL_C
HEALTH_C OPRTAD_C
GDPINDEX_C GINI_C POVERTY_C SOCPROT_C
/STATISTICS=MEAN STDDEV MIN MAX.

CORRELATIONS
/VARIABLES=HAPPY_C STFLIFE_C JBSCR_C HINCFEL_C HEALTH_C OPRTAD_C GNDR AGEA_C
EDUYRS_C
/PRINT=TWOTAIL NOSIG
/MISSING=PAIRWISE.

1. LEEG MODEL

MIXED HAPPY_C
/PRINT = SOLUTION TESTCOV
/FIXED = INTERCEPT
/RANDOM = INTERCEPT | SUBJECT (CNTRY).

2. CONTROLEMODEL

MIXED HAPPY_C WITH GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C
/PRINT = SOLUTION TESTCOV
/FIXED = INTERCEPT GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C
/RANDOM = INTERCEPT | SUBJECT (CNTRY).

3. MODEL MET BAANONZEKERHEID

```
MIXED HAPPY_C WITH GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C
JBSCR_C
/PRINT = SOLUTION TESTCOV
/FIXED = INTERCEPT GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C
JBSCR_C
/RANDOM = INTERCEPT | SUBJECT (CNTRY).
```

4. MODEL MET DE ANDERE VARIABELEN

```
MIXED HAPPY_C WITH GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C
JBSCR_C HINCFEL_C HEALTH_C OPRTAD_C
/PRINT = SOLUTION TESTCOV
/FIXED = INTERCEPT GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C
JBSCR_C HINCFEL_C HEALTH_C OPRTAD_C
/RANDOM = INTERCEPT | SUBJECT (CNTRY).
```

5. DE AFZONDERLIJKE MEDIËRENDE VARIABELEN NA ELKAAR

- HINCFEL
- OPRTAD
- HEALTH

```
MIXED HAPPY_C WITH GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C
JBSCR_C HINCFEL_C
/PRINT = SOLUTION TESTCOV
/FIXED = INTERCEPT GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C
JBSCR_C HINCFEL_C
/RANDOM = INTERCEPT | SUBJECT (CNTRY).
```

```
MIXED HAPPY_C WITH GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C
JBSCR_C OPRTAD_C
/PRINT = SOLUTION TESTCOV
/FIXED = INTERCEPT GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C
JBSCR_C OPRTAD_C
/RANDOM = INTERCEPT | SUBJECT (CNTRY).
```

```
MIXED HAPPY_C WITH GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C
JBSCR_C HEALTH_C
/PRINT = SOLUTION TESTCOV
/FIXED = INTERCEPT GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C
JBSCR_C HEALTH_C
/RANDOM = INTERCEPT | SUBJECT (CNTRY).
```

- COMPLETE MODEL PER LAND
- LAND SELECTEREN EN DAN ANALYSE X 22

```
USE ALL.
FILTER BY SDF_1.
EXECUTE.
```

```
USE ALL.
COMPUTE FILTER_$(CNTRY_N = 1).
VARIABLE LABEL FILTER_$(CNTRY_N = 1 (FILTER)'.
VALUE LABELS FILTER_$(0 'NOT SELECTED' 1 'SELECTED'.
```



```
FORMAT FILTER_$ (F1.0).  
FILTER BY FILTER_$.  
EXECUTE.
```

```
REGRESSION  
/DESCRIPTIVES MEAN STDDEV CORR SIG N  
/MISSING LISTWISE  
/STATISTICS COEFF CI R ANOVA TOL ZPP  
/DEPENDENT HAPPY_C  
/METHOD=ENTER GNDR AGEA_C EDUYRS_C JBSCR_C HINCFEL_C HEALTH_C OPRTAD_C.
```

- MULTILEVEL WAARBIJ ONAFHANKELIJKE AFHANKELIJKE VARIABELE WORDT.
MODEL MET BAANONZEKERHEID

```
MIXED HINCFEL_C WITH GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C  
JBSCR_C  
/PRINT = SOLUTION TESTCOV  
/FIXED = INTERCEPT GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C  
JBSCR_C  
/RANDOM = INTERCEPT | SUBJECT (CNTRY).
```

```
MIXED OPRTAD_C WITH GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C  
JBSCR_C  
/PRINT = SOLUTION TESTCOV  
/FIXED = INTERCEPT GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C  
JBSCR_C  
/RANDOM = INTERCEPT | SUBJECT (CNTRY).
```

```
MIXED HEALTH_C WITH GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C  
JBSCR_C  
/PRINT = SOLUTION TESTCOV  
/FIXED = INTERCEPT GDPINDEX_C GINI_C SOCPROT_C POVERTY_C GNDR AGEA_C EDUYRS_C  
JBSCR_C  
/RANDOM = INTERCEPT | SUBJECT (CNTRY).
```

BIJLAGE II ESS

Vragen uit codeboek van ESS

Question C 1

Taking all things together, how happy would you say you are?

Instruction(s): Pre: CARD 18

Post: Please use this card

Variable name and label: HAPPY How happy are you

Values and categories

00 Extremely unhappy

01 1

02 2

03 3

04 4

05 5

06 6

07 7

08 8

09 9

10 Extremely happy

77 Refusal

88 Don't know

99 No answer

Question B 24

All things considered, how satisfied are you with your life as a whole nowadays? Please answer using this card, where 0 means extremely dissatisfied and 10 means extremely satisfied.

Instruction(s): Pre: CARD 10

Variable name and label: STFLIFE How satisfied with life as a whole

Values and categories

00 Extremely dissatisfied

01 1

02 2

03 3

04 4

05 5

06 6

07 7

08 8

09 9

10 Extremely satisfied

77 Refusal

88 Don't know

99 No answer

Question G 26 -33

Using this card, please tell me how true each of the following statements is about your current job.

Instruction(s): Pre: CARD 79

Values and categories

1 Not at all true

2 A little true

- 3 Quite true
- 4 Very true
- 6 Not applicable
- 7 Refusal
- 8 Don't know
- 9 No answer

G32 My job is secure

Variable name and label: JBSCR Current job: Job is secure

Question G 34 -36

Still thinking about your current job, how much do you agree or disagree with each of the following statements?

Instruction(s): Pre: ASK IF MAIN ACTIVITY PAID WORK AND EMPLOYEE (code 1 at G18)

CARD 80

Values and categories

- 1 Agree strongly
- 2 Agree
- 3 Neither agree nor disagree
- 4 Disagree
- 5 Disagree strongly
- 6 Not applicable
- 7 Refusal
- 8 Don't know
- 9 No answer

G36 My opportunities for advancement are good.

Variable name and label: OPRTAD Current job: Good opportunities for advancement

Question C 15

How is your health in general? Would you say it is ...

Instruction(s): Post: READ OUT...

Variable name and label: HEALTH Subjective general health

Values and categories

- 1 Very good
- 2 Good
- 3 Fair
- 4 Bad
- 5 Or, very bad?
- 7 Refusal
- 8 Don't know
- 9 No answer

Question F 42

Which of the descriptions on this card comes closest to how you feel about your household's income nowadays?

Instruction(s): Pre: CARD 57

Variable name and label: HINCFEL Feeling about household's income nowadays

Values and categories

- 1 Living comfortably on present income
- 2 Coping on present income
- 3 Finding it difficult on present income
- 4 Finding it very difficult on present income
- 7 Refusal
- 8 Don't know
- 9 No answer

BIJLAGE III TABELLEN

Tabel 7. Beschrijvende tabel gemiddeldes en standaarddeviaties per land (N= 15.485)

	1.		2.		3.		4.		5.		6.		7.		8.		9.		10.		11.		12.		13.		
	$\bar{x}$	SD	$\bar{x}$	SD	$\bar{x}$	SD	$\bar{x}$	SD	$\bar{x}$	SD	$\bar{x}$	SD	$\bar{x}$	SD	$\bar{x}$	SD	$\bar{x}$	SD	$\bar{x}$	$\bar{x}$	$\bar{x}$	$\bar{x}$	$\bar{x}$	$\bar{x}$	$\bar{x}$	$\bar{x}$	$\bar{x}$
België (N= 705)	7,93	1,21	7,69	1,39	3,06	0,99	3,25	0,76	4,13	0,67	3,18	1,19	1,5	0,5	41,14	11,05	13,72	3,56	29	26,6	30,44	4,5					
Bulgarije (N=727)	6,05	2,23	5,21	2,34	2,34	0,86	2,22	0,76	4,05	0,74	2,71	1,15	1,53	0,5	44,84	11,59	13,03	3,04	10,7	33,2	17,21	7,7					
Cyprus (N=368)	7,45	1,76	7,36	1,82	2,44	1,19	2,85	0,88	4,48	0,7	3,06	1,02	1,5	0,5	40,83	12	13,21	4,39	23,2	29,1	20,92	6,9					
Tsjechië (N=887)	6,59	1,85	6,34	2,07	2,09	0,95	2,71	0,81	3,92	0,79	2,38	1	1,46	0,5	41,6	10,97	13,08	2,34	19,4	24,9	20,43	3,7					
Duitsland (N=1279)	7,44	1,77	7,19	2	2,92	1,02	3,22	0,7	3,72	0,8	2,7	1,15	1,45	0,5	42,8	11,75	13,94	3,23	28,8	26,9	31,34	7,2					
Denemarken (N=708)	8,37	1,26	8,44	1,29	2,89	0,96	3,76	0,5	4,24	0,78	2,58	1,01	1,48	0,5	45	11,35	14,44	4,68	31	26,9	33,44	6,6					
Estland (N=741)	7,05	1,79	6,61	2,23	3,5	0,79	2,83	0,71	3,65	0,71	3,41	1	1,57	0,5	43,59	12,32	13,63	3,15	15,7	31,3	19,19	6,5					
Spanje (N=678)	7,76	1,44	7,49	1,61	2,88	1,08	3,22	0,75	3,94	0,73	2,93	1,04	1,48	0,5	40,54	10,84	14,74	5,01	24,5	33,9	24,04	12,7					
Finland (N=725)	8,08	1,25	8,02	1,24	3,11	0,91	3,16	0,59	4,02	0,73	2,79	1,11	1,51	0,5	43,16	11,67	14,77	3,7	28,1	25,4	30,26	3,7					
Frankrijk (N=761)	7,16	1,71	6,28	2,33	2,75	1,18	3,14	0,71	3,92	0,79	2,36	1,23	1,53	0,5	41,89	11,04	13,7	3,58	26,4	29,9	33,01	6,6					
Groot-Brittannië (N=941)	7,46	1,72	7,16	2	2,77	0,98	3,19	0,77	4,16	0,78	3,1	1,1	1,55	0,5	41,82	12,42	14,12	3,52	27,4	33	29,2	6,8					
Griekenland (N=656)	6,22	1,94	5,82	2,11	2,12	1,06	2,35	0,87	4,53	0,63	2,98	1,07	1,53	0,5	38,79	9,37	13,59	3,4	21,9	32,9	27,97	13,8					
Kroatië (N=435)	7,12	1,88	6,7	2,13	2,38	1,06	3,1	0,76	4,16	0,83	2,99	1,02	1,5	0,5	41,26	11,09	12,96	3,11	14,8	31,5	26,41	5,9					
Hongarije (N=549)	6,68	2,23	5,96	2,42	2,39	0,89	2,52	0,81	3,81	0,79	2,33	1	1,49	0,5	40,29	11	13,6	3,52	15,8	24,1	23,41	5,3					
Ierland (N=698)	7,04	1,94	6,58	2,11	2,59	1,07	3,01	0,8	4,37	0,73	3,02	1,09	1,57	0,5	40,03	11,63	15,11	3,28	31,1	33,2	27,88	7,6					
Nederland (N=764)	7,92	1,28	7,87	1,28	2,89	1,1	3,42	0,67	3,97	0,63	3,26	1,08	1,52	0,5	42,63	11,54	14,66	3,78	32,5	25,5	31,6	5,1					
Noorwegen (N=842)	8,04	1,36	7,99	1,47	3,35	0,82	3,58	0,61	4,19	0,76	2,84	1,03	1,44	0,5	43,61	12,13	14,6	3,48	44,2	23,6	26,41	5,3					
Polen (N=634)	7,52	1,8	7,16	2,01	2,81	1,01	2,93	0,55	3,94	0,72	2,75	1,01	1,46	0,5	39,15	12,06	14,06	3,17	15,3	31,1	19,7	11,5					
Portugal (N=604)	6,94	1,71	6,26	2	2,35	0,88	2,71	0,7	3,87	0,68	2,83	1,01	1,55	0,5	41,58	11,65	9,87	4,49	19,6	33,7	26,94	10,3					
Zweden (N=702)	7,97	1,34	7,94	1,47	3,14	0,94	3,66	0,6	4,19	0,76	3,01	1,04	1,53	0,5	43,26	12,36	13,93	3,21	30,3	24,1	32,12	6,5					
Slovenië (N=515)	7,55	1,61	7,19	1,91	2,85	0,89	3,35	0,68	3,96	0,8	2,66	0,98	1,52	0,5	41,2	10,36	13,35	3,67	20,7	23,8	24,26	5,3					
Slowakije (N=566)	6,95	1,73	6,71	2,06	1,86	0,93	2,76	0,74	3,86	0,72	2,64	0,95	1,56	0,5	43,65	11,04	13,69	2,9	17,9	25,9	18,81	5,7					

Tabel 8. Regressieanalyse geluk per land.

Variabele	1.		2.		3.		4.		5.		6.		7.		8.		9.		10.		11.	
	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b
Controlevariabelen																						
Achtergrondkenmerken																						
Geslacht (2 = vrouw)	0,38**	0,20*	-0,06	0,17	-0,27	-0,19	0,16	0,27*	0,03	0,07	0,16	0,14	0,10	0,17	0,00	0,10	0,30**	0,26**	0,03	0,12	-0,22*	-0,12
Leeftijd	0,00	0,00	-0,04**	-0,03**	-0,01	0,01	-0,03**	-0,01	-0,01	0,00	0,00	0,00	-0,02**	0,00	-0,03**	-0,02**	-0,00	0,01	-0,01	-0,01*	0,00	0,00
Opleidingsniveau	0,00	-0,03*	0,09**	0,01	0,01	-0,02	0,10**	0,05	0,05**	0,01	0,02*	0,01	0,09**	0,04	-0,01	-0,03*	0,01	-0,02	0,02	-0,03	0,06**	0,03*
Individu																						
Baanzekerheid	-0,10*	-0,07	-0,40**	-0,21*	-0,10	0,03	-0,26**	-0,14*	-0,32**	-0,17**	-0,14**	-0,09	-0,30**	-0,14	-0,17**	-0,09	-0,20**	-0,16**	-0,02	0,03	-0,26**	-0,16*
Financiële zekerheid		0,50**		0,58**		0,48**		0,58**		0,58**		0,45**		0,51**		0,26**		0,25**		0,67**		0,55**
Zelfontwikkeling		-0,01		0,18*		0,12		0,00		0,04		0,05		0,20**		0,22**		0,09*		0,09		0,11*
Gezondheid		0,34**		0,60**		0,43**		0,55**		0,51**		0,32**		0,57**		0,37**		0,49**		0,47**		0,39**
N	705	705	727	727	368	368	887	887	1279	1279	708	708	741	741	678	678	725	725		761		941
Adj. R	0,00	0,13	0,10	0,19	0,00	0,09	0,06	0,18	0,05	0,16	0,02	0,10	0,05	0,17	0,03	0,11	0,04	0,15	0,00	0,15	0,03	0,14

** $p < 0,01$ * $p < 0,05$

Variabele	12.		13.		14.		15.		16.		17.		18.		19.		20.		21.		22.	
	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b
Controlevariabelen																						
Achtergrondkenmerken																						
Geslacht (2 = vrouw)	0,06	0,11	0,31	0,34*	0,19	0,35*	-0,31*	-0,16	0,10	0,13	0,21*	0,26**	0,21	0,30*	-0,06	0,00	0,00	0,04	0,11	0,23	0,11	0,17
Leeftijd	-0,03**	-0,02*	-0,03**	-0,01	-0,03**	-0,01	0,01	0,01*	0,00	0,01	-0,01	-0,00	-0,02**	-0,00	-0,02**	-0,02*	-0,01	-0,00	-0,02**	-0,01	-0,03**	-0,02**
Opleidingsniveau	0,04	0,01	0,10**	0,04	0,11**	0,05	0,17**	0,13**	0,01	-0,01	-0,01	-0,03	0,07**	0,01	0,03	0,00	-0,02	-0,04*	-0,07**	0,03	0,08**	0,05*
Individu																						
Baanzekerheid	-0,36**	-0,28**	-0,28**	-0,24**	-0,47**	-0,28**	-0,27*	-0,18**	-0,17**	-0,11*	-0,32**	-0,24**	-0,30**	-0,22**	-0,10	-0,06	-0,24**	-0,13*	-0,27**	-0,20**	-0,05	0,04
Financiële zekerheid		0,23*		0,55**		0,61**		0,11		0,38**		0,23**		0,67**		0,42**		0,27**		0,49**		0,60**
Zelfontwikkeling		0,15*		0,09		-0,02		0,01		0,08*		0,07		0,08		-0,05		0,12*		-0,02		-0,16*
Gezondheid		0,56**		0,60**		0,78**		0,94**		0,47**		0,33**		0,62**		0,36**		0,36**		0,53**		0,36**
N		656		435		549		698		764		842		634		604		702		515		566
Adj. R	0,05	0,10	0,08	0,21	0,09	0,21	0,11	0,23	0,02	0,13	0,04	0,09	0,06	0,17	0,03	0,08	0,03	0,10	0,07	0,17	0,05	0,13

** $p < 0,01$ * $p < 0,05$

Tabel 9. Regressieanalyse levenstevredenheid per land

Variabele	1.		2.		3.		4.		5.		6.		7.		8.		9.		10.		11.	
	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b
Controlevariabelen																						
Achtergrondkenmerken																						
Geslacht (2 = vrouw)	-0,00	0,13	-0,25	0,02	-0,18	-0,10	0,01	0,15	0,16	0,22*	-0,01	-0,02	-0,18	-0,05	-0,05	0,06	0,15	0,08	-0,09	0,05	-0,19	-0,01
Leeftijd	0,00	0,0	-0,03**	-0,02**	0,00	0,01	-0,02**	-0,01	-0,01	0,00	0,01*	0,01*	-0,02**	0,00	-0,02**	-0,01	-0,00	0,01	-0,02*	-0,02**	0,00	0,00
Opleidingsniveau	0,01	-0,04*	0,15**	0,06	0,02	-0,01	0,12**	0,05	0,01**	0,01	0,01	-0,00	0,15**	0,07**	-0,00	-0,03*	0,02	-0,02	0,04	-0,03	0,02	-0,02
Individu																						
Baanzekerheid	-0,14**	-0,10	-0,40**	-0,20*	-0,18*	-0,04	-0,28**	-0,14*	-0,45**	-0,24**	-0,15**	-0,08	-0,50**	-0,24**	-0,20**	-0,08	-0,21**	-0,16**	-0,09	0,00	-0,33**	-0,19**
Financiële zekerheid		0,71**		0,84**		0,50**		0,65**		0,85**		0,55**		0,98**		0,48**		0,51**		1,12**		0,88**
Zelfontwikkeling		0,02		0,10		0,05		0,01		0,12*		0,09*		0,35**		0,27**		0,06		0,12		0,14*
Gezondheid		0,28**		0,54**		0,52**		0,62**		0,50**		0,31**		0,66**		0,36**		0,51**		0,63**		0,51**
N		705		727		368		887		1279		708		741		678		725		761		941
Adj. R	0,01	0,17	0,10	0,21	0,01	0,10	0,05	0,16	0,07	0,21	0,01	0,11	0,10	0,30	0,02	0,12	0,03	0,19	0,01	0,20	0,03	0,20

** $p < 0,01$ * $p < 0,05$

Variabele	12.		13.		14.		15.		16.		17.		18.		19.		20.		21.		22.	
	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b
Controlevariabelen																						
Achtergrondkenmerken																						
Geslacht (2 = vrouw)	-0,26	-0,21	0,05	0,07	-0,11	0,14	-0,22	-0,08	0,07	0,12	0,19	0,25*	0,37*	0,48**	0,23	0,33*	-0,02	0,03	-0,06	0,10	0,26	0,35*
Leeftijd	-0,02**	-0,02	-0,02*	-0,00	-0,04**	-0,00	0,01	0,01	-0,00	0,00	-0,00	0,00	-0,01	0,01	-0,02**	-0,01	0,00	0,01	-0,02**	-0,00	-0,03**	-0,02*
Opleidingsniveau	0,04	0,00	0,15**	0,08*	0,13**	0,04	0,14**	0,10**	0,02	-0,01	-0,02	-0,03*	0,11**	0,04	0,06**	0,03	-0,02	-0,04*	0,12**	0,05*	0,07*	0,04
Individu																						
Baanzekerheid	-0,46**	-0,35**	-0,18	-0,13	-0,46**	-0,18	-0,33**	-0,22**	-0,21**	-0,13**	-0,36**	-0,25**	-0,36**	-0,25**	-0,03	0,01	-0,33**	-0,17**	-0,23**	-0,13**	-0,09	0,02
Financiële zekerheid		0,43**		0,73**		0,97**		0,22*		0,49**		0,27**		0,77**		0,28*		0,38**		0,73**		0,67**
Zelfontwikkeling		0,16*		0,09		0,05		0,04		0,14**		0,09		0,15*		0,05		0,15**		0,07		-0,07
Gezondheid		0,34*		0,56**		1,03**		0,80**		0,42**		0,43**		0,71**		0,60**		0,54**		0,59**		0,35**
N		656		435		549		698		764		842		634		604		702		515		566
Adj. R	0,06	0,11	0,06	0,18	0,09	0,30	0,08	0,16	0,03	0,18	0,04	0,11	0,08	0,21	0,04	0,09	0,04	0,16	0,08	0,19	0,03	0,10

** $p < 0,01$ * $p < 0,05$